

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Навчально-науковий інститут психології**

Кафедра психології

**Погребна Анастасія Анатоліївна
(ПІБ)**

УДК 159.9_____

Кваліфікаційна робота

Особливості формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків
молодшого шкільного віку
053 «Психологія»
«Психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело Погребна Анастасія Анатоліївна (ПІБ)

Науковий керівник (консультант) Никоненко Олена Вікторівна,
кандидат психологічних наук, професор

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Теоретичне обґрунтування поняття «часові уявлення».....	7
1.2. Чинник формування часових уявлень.....	13
1.3. Психолого-педагогічні особливості дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	16
Висновки до 1 розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	26
2.1. Характеристика вибірки досліджуваних та методики дослідження сформованості часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	26
2.2. Результати дослідження сформованості часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	34
Висновки до 2 розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	48
3.1. Опис методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	48
3.2. Аналіз результатів проведення методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	53

3.3. Рекомендації щодо особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.....	63
Висновки до 3 розділу.....	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Формування уявлень про час у дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку є актуальною проблемою сьогодення. Орієнтація дітей у часових поняттях впливає на їхній гармонійний розвиток, а також на успішність подальшого навчання. Навчання часовим поняттям починається з раннього дошкільного віку. Через часові уявлення діти пізнають навколишній світ, в якому всі події пов'язані з часовими проміжками. Основна мета розвитку часових уявлень полягає в тому, щоб діти навчилися самостійно орієнтуватися в часі: визначати і вимірювати час, відчувати тривалість часу, змінювати темп і ритм власної діяльності залежно до відведеного часу.

Для кожного молодшого школяра час є регулятором життя і навчальної діяльності, починаючи з першого класу. Слід зазначити, що будь-яка діяльність у школі пов'язана з орієнтуванням у часі та просторі. Діти з неадекватними уявленнями про час мають труднощі в освітньому процесі, їм доводиться долати багато труднощів. Важливо, щоб кожен учень навчився працювати в одному темпі і ритмі, вкладатися в певні терміни, вчитися, не запізнюватися на уроки тощо.

Формування часових уявлень є основою для розумового розвитку дитини і впливає на формування таких якостей, як організованість, вміння планувати власну діяльність, цілеспрямованість і зосередженість. Ці навички є найбільш важливими для навчання в школі.

Дослідженням особливостей у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку та формування часових уявлень займалися такі українські науковці як О.Дніпрова [15], Н.Дубравська [17], І.Костюкова [25], Ю.Кухарик [27], Ю.Підборський [37], Т.Прахова [38], О.Тарасевич [48], А.Фрадинська [54], Г.Шевцова [60], Т.Яновська [66], Г.Шульга [63], К.Якимовська [65], Л.Бурмистрова [3], О.Шквир [61], М.Шпак [62], О.Осипчук [33], І.Хомич [55], М.Петрик [36], І.Красова [26], І.Сухопара [47],

В.Тарасова [49], В.Дмитрук [14], Ю.Чапюк [57], О.Заїка [21], Т.Ніколюк [31], Т.Ціось [56], Ю.Дуткевич-Іванська [18], В.Друзь [16], Г.Даниленко [13], Н.Пророк [40], М.Клочан [23], А.Гончаренко [11], Тріпадуш Д. [53], Вашуленко О. [6] та зарубіжні науковці А.Гайнульдівна [68], С.Торнтон [71], Ю.Кабанова-Веллер [69], Д.Спрінгер [70] та ін.

Актуальність даної проблеми та недостатність досліджень щодо формування часових уявлень саме у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку обумовило вибір теми цього дослідження.

Мета дослідження: теоретично та емпірично дослідити особливості формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Завданнями нашого дослідження виступили наступні:

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття “часові уявлення”.
2. Охарактеризувати психологічні особливості молодшого шкільного віку.
3. Провести дослідження щодо сформованості часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.
4. Розробити методiku формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку та визначити її ефективність у роботі.
5. Розробити рекомендації щодо формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Об’єкт дослідження: часові уявлення у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: психологічні особливості формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Під час дослідженнями використано такі **методи:**

- *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння для розкриття сутності та визначення базових понять досліджуваної теми;

- *емпіричні* – спостереження, анкетування, бесіда, психодіагностичні методики, констатувальний та формувальний експеримент для вивчення особливостей часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку;
- *кількісної обробки даних* – визначення середніх даних та значень, відсоткових співвідношень.

Наукова новизна одержаних результатів: дістали подальшого розвитку теоретичні та практичні уявлення щодо шляхів розв’язання проблеми формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Практичне значення: матеріали дослідження можуть бути використані організаційними психологами у роботі з молодшими школярами.

Експериментальна база дослідження – Ліцей «ЄКО» №198.

Структура та обсяг курсової роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (71 найменування) та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 105 сторінок, основний обсяг – 70 сторінок. Робота містить 5 таблиць, 30 рисунків, 2 додатки (на 22 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Теоретичне обґрунтування поняття «часові уявлення»

Важливим аспектом успішної навчальної діяльності молодших школярів є формування часових уявлень. Будь-яка діяльність у школі пов'язана з часом, адже діти мають навчитися правильно організовувати свій час, не запізнюватися до школи, обирати правильний темп і ритм для роботи. Варто більш детально ознайомитися з таким поняттям як просторові уявлення, яке включає в себе часові уявлення.

На нашу думку, просторове орієнтування є складним системним механізмом, що базується на процесах сприймання та уявлення і залучає зоровий, слуховий та кінестетичний аналізатори. Просторове орієнтування включає в себе знання про власне тіло; відмінні риси (форма, розмір); взаємозв'язок предметів (напрямки, положення, відстань); орієнтування дитини в просторі тощо.

Впродовж свого розвитку дитина має пройти чотири рівні розвитку просторових уявлень:

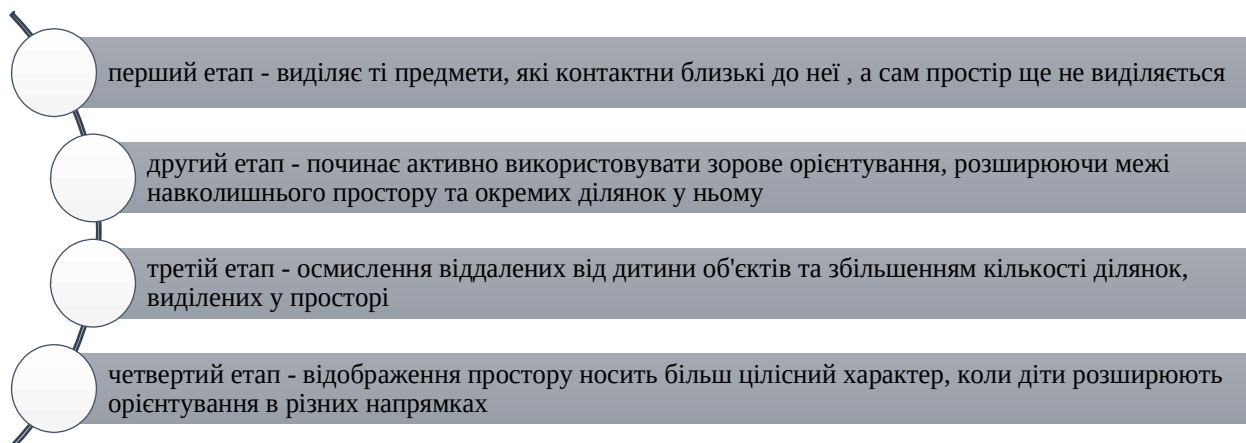

Рис.1.1. Етапи розвитку просторових уявлень

Варто зауважити, що до початку молодшого шкільного віку дитина має оволодіти такими навичками:

- розчленоване сприйняття площини – картини, аркуша, стола;
- елементарні способи аналізу обмеженого простору;
- уміння активно діяти у межах площини, яка сприймається;
- уміння сприймати невеликий простір та діяти у його межах.

Г.Шульга зазначає, що термін «просторові уявлення» є синтетичним за своїм змістом. Він включає уявлення про форму, положення, розмір, відстань, напрямок та інші просторові відношення і зв'язки. Існує два основних типи уявлень: наочні, які базуються на конкретних образах, та абстрактно-логічні, які базуються на абстрактних поняттях. Просторові уявлення є основою для понять, які визначаємо логічно і на яких ґрунтуються уроки геометрії у старших класах. Просторові уявлення характеризуються ступенем розвитку дитини. У дітей молодшого шкільного віку можна виділити такі етапи розвитку просторових уявлень:

- диференціація просторових ознак і відношень;
- використання дітьми словесних визначень просторових ознак і відношень;
- зв'язок просторових, кількісних, а іноді й часових уявлень;
- включення просторових уявлень у розумову діяльність учнів [63].

А. Тіназова визначає просторове уявлення як здатність індивіда правильно відображати просторові відносини навколишньої дійсності та своє актуальне положення щодо об'єктів. Об'єм, форма, відстань між предметами, висота, довжина і ширина предметів, їх положення в просторі, орієнтація – все це категорії простору [50].

Достатній рівень розвитку орієнтування у просторі забезпечує успішність навчання школярів письму, читання, малювання тощо. Орієнтування в просторових ознаках і відношеннях є найважливішою передумовою успішного навчання з усіх навчальних предметів. У математиці, мові (письмі, читанні), географії та образотворчому мистецтві

просторові уявлення відіграють важливу роль у розумінні дітьми кількісних і просторових відношень між об'єктами. Відомо, що людина не має спеціального просторового аналізатора. Просторове сприйняття є умовно-рефлекторним процесом, який формується завдяки взаємодії різних аналізаторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Дитина починає орієнтуватися в просторі з самого народження. З розвитком мовних навичок слово поступово асоціюється з просторовим поняттям. Для того, щоб орієнтуватися в просторі, треба мати певний обсяг знань, який набувається через спільний та особистий досвід і який формує образну та концептуальну основу життя. Дитина є частиною світу і відображає все, що відбувається навколо неї [41].

Звернемо нашу увагу до обґрунтування поняття «часові уявлення». І. Пустовіт [43, с.137] стверджує, що кожна людина щодня стикається з поняттям «час», а дитина протягом усього життя знайомиться з навколишнім світом і знає, які події відбуваються і змінюються в часі. Чим більше дитина росте, тим більшою стає потреба у вивченні та розумінні часових понять: вимірювати та визначати час, регулювати та планувати свою діяльність відповідно до часу.

Психолого-педагогічні дослідження визначили певні інструменти, які дозволяють навчати і виховувати орієнтування в часі, зокрема:

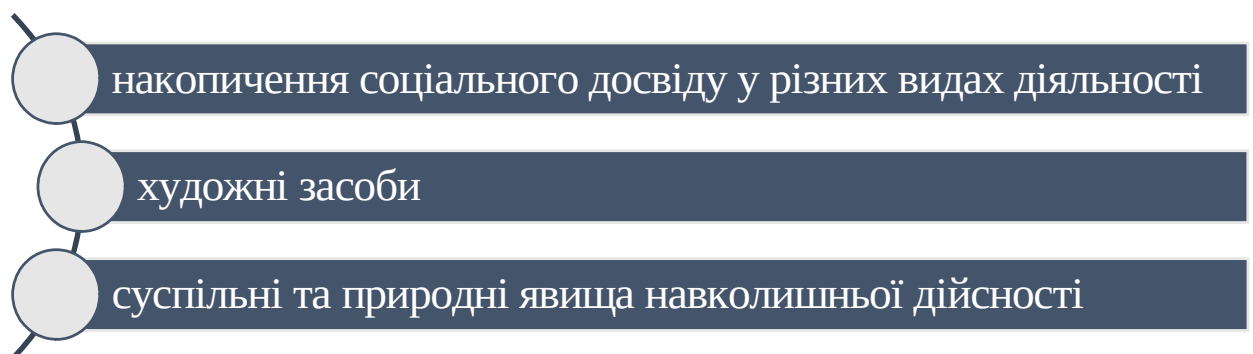

Рис.1.2. Засоби формування та навчання дітей орієнтування у часі

На думку І. Пустовіт, формування уявлень про час має велике значення для подальшого розвитку дитини. Час сприймається дитиною

опосередковано, через конкретизацію часових одиниць і відношень у постійно повторюваних життєвих явищах і своїй діяльності. Час завжди рухається в одному напрямку з минулого в майбутнє, його не можна простежити, затримати або уявити. Поняття часу є абстрактним поняттям, тому його нелегко сприйняти і засвоїти його характеристики. Сприйняття дітьми часу вважається невід'ємною частиною інтелектуального, гармонійного та всебічного розвитку [43, с.137-138].

О.Шаран та В.Шаран зазначають, що часові уявлення слід формувати поетапно, оскільки неможливо працювати над формуванням усіх часових періодів одразу, оскільки це вимагає певного обсягу аналізу та синтезу, вміння спостерігати, робити певні висновки та узагальнення, робити умовиводи [59, с.28].

О.Брежнєва розглядає час як особливо складний об'єкт пізнання. Дітям легше зрозуміти події, які відбувалися в минулому, які сталися вчора або через кілька днів, тоді як поняття «завтра» сприймається набагато складніше. Дітям важко відтворювати події, які відбуватимуться в найближчому майбутньому. Також дітям важко зрозуміти поняття, які позначені конкретним часом – «година», «хвилина», «секунда». У дітей недостатньо розвинене відчуття тривалості цих термінів. Найлегше дітям даються назви днів тижня [2, с.14].

А.Куцюруба стверджує, що час є відображенням розвитку нашого людства і що неможливо жити в сучасному світі без розуміння того, що ми живемо в часі і що він є запорукою успішної діяльності в нашому житті. Важливо, щоб людина вміла планувати свої дії в залежності від наявного у неї часу та усвідомлювати його, адже все це допомагає їй планувати свої дії та виконувати задумане. Оволодіння уявленнями про час, вміння орієнтуватися в часі і планувати свої дії стосовно наявного часу є важливим завданням для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Час – це абстрактне поняття, що базується на чуттєвому сприйнятті. Діти довго

формують уявлення про час, оскільки їм важко засвоїти його конкретні характеристики [28].

О.Жигайло та Г.Кожан-Шелепило говорять про те, що сприйняття часу є певним відображення діяльності та послідовності явищ та подій. Наше сприйняття часу є недосконалим, адже ми думаємо, що час минає швидше або повільніше, залежно від того, чим заповнюється певний проміжок часу. Уявлення про час у дітей формується повільно шляхом тривалих спостережень, вивчення інших величин, набуття досвіду. Як відомо, перші уявлення про час діти отримують ще в дошкільному віці. Чергування дня і ночі, зміна пір року, повторення щоденних дій у житті дитини формують уявлення про час [21].

На думку М.Саєнко, процес сприйняття і відображення часу у дітей дуже складний і характеризується надзвичайною нестабільністю. Сприйняття плину часу, його незворотності та періодичності утруднене для дітей через відсутність певних наочних форм. Дітям також важко зрозуміти значення слів, які позначають часові відношення, оскільки вони відносні. Важливо, щоб діти молодшого шкільного віку навчилися орієнтуватися в часі: визначати і змінювати час, відчувати тривалість часу, змінювати темп і ритм своїх дій відповідно до наявності часу. Справжнє значення властивостей часу пізнається лише в процесі навчання в школі [44, с.45].

І.Гончарук переконана, що все, що відбувається в житті дитини, відбувається в часі та просторі. Саме час керує життям і діяльністю дитини та супроводжує її з раннього віку. Перші уявлення про час формуються у дошкільному віці. Слід відмітити, що дітей важливо знайомити з такими інтервалами часу, якими можна виміряти та визначити тривалість, послідовність, ритмічність їх дій, різноманітних видів діяльності, проводити паралелі із певними подіями та ін. У контексті програмових вимог, а саме «Базовий компонент дошкільної освіти», «Дитина у дошкільні роки», «Українське довілля», що дітям потрібно навчитися самим орієнтуватися у часі:

- визначати час;
- вимірювати час;
- відчувати його тривалість;
- змінювати темп та ритм своїх дій залежно від наявності часу [12].

Хочемо відмітити думку Н. Голоти, що час не має візуальної основи, адже його не можна побачити або помацати, тому він сприймається опосередковано через діяльність або спеціальний предмет – годинник. Час пов'язаний з життєвими подіями, має єдиний напрямок і не може бути повернутий назад чи зупинений. Позначення часових проміжків завжди відносне, адже те, що має бути завтра, майбутнє, є сьогодні, теперішнє і так далі. Діти довго не можуть зрозуміти логіку часових зв'язків і не сприймають великі проміжки часу в дитячому віці [10].

Т.Норинчак зазначає, що часові уявлення дітей можна розглядати як багатокomпонентну систему особистісно значущих категоріальних схем та образів з різним ступенем усвідомленості, які відображаються в діяльності та містять у своїй єдності когнітивний, особистісно-смісловий та емоційний компоненти. Часові уявлення є невід'ємною і необхідною властивістю суб'єкта, який вибудовує зв'язки із зовнішнім світом, налагоджує гармонійну взаємодію з оточуючими, створює для себе систему асоціацій, щоб розрізнити часові відрізки, співвідносити власні дії і витрачений на них час [32, с. 86].

І.Карпів визначали, що чинниками, на основі яких формується відчуття часу є такі як знання часових еталонів та переживання-відчуття дітьми тривалості часових інтервалів [22, с. 240].

Таким чином, розуміємо, що часові уявлення є необхідною умовою для всебічного та гармонійного розвитку кожної дитини. Часові уявлення є одним з найважливіших аспектів початкової освіти, оскільки кожна діяльність пов'язана з часовими уявленнями. Дитина має навчитися організовувати власний час, не запізнюватися до школи чи на зустріч, обирати правильний темп і ритм для власної діяльності. Спираючись на

наукові дослідження, визнано, що розвиток часових уявлень у дітей є складним процесом, оскільки поняття часу є абстрактними поняттями, і дітям дуже важко зрозуміти неконкретні поняття. Визначено, що для дітей молодшого шкільного віку важливо навчитися орієнтуватися в часі, тобто визначати і замірювати час, відчувати тривалість часу, змінювати темп та ритм своїх дій відповідно до наявності часу.

1.2. Чинники формування часових уявлень

Варто розуміти, що всебічний розвиток дитини неможливий без формування просторових уявлень, які включають в себе часові уявлення. На думку А.Тіназової, просторова спрямованість дуже впливає на особистість дитини та її самосвідомість. Психофізіологічний механізм просторового відображення складається з динамічної системи взаємопов'язаних дій усіх аналізаторів, особливо кінестетичного аналізатора. Треба зазначити, що у формування просторових уявлень беруть участь різні аналізатори: слуховий, зоровий, нюховий, кінестетичний, тактильний. Звертаючи увагу на часові уявлення, можемо сказати, що у більшості випадків основне сприйняття часу належить слуховому та зоровому аналізаторам [50].

Як зазначав В. Пачковський, існують певні причини нерозуміння дітьми часу, серед яких об'єктивні – час не має наочних засобів, діти мислять образами, сприйняття з часом як основною ознакою Суб'єктивність ніби суперечить об'єктивності існування часу, сприйняття часу спирається на складні системи вимірювання часу, методика навчання дітей орієнтації в часі недосконала. Серед суб'єктивних причин можна виділити недостатній життєвий досвід, особливості мислення дитини, а також недооцінка часу дорослими [35].

Знайомство дитини з часом починається із засвоєння вироблених людиною понять і мір часу. Розібратися в них нелегко, оскільки вони є

умовними та відносними. Проміжки часу, що позначаються словами «сьогодні», «завтра», «тепер», постійно змінюються. Один і той самий проміжок часу сприймається по-різному залежно від змісту і характеру діяльності дитини, її поточного стану: наприклад, в очікуванні хвилюючої події час здається надто повільним для дитини. Саме тому діти довго не розуміють логіки часових відношень, у дошкільному віці вони не сприймають великих проміжків часу, не розуміють таких категорій, як «рік», «століття» тощо. Варто відмітити, що основну роль у розвитку сприйняття часу відіграє дорослий, який виділяє часові відрізки, встановлює їх зв'язок з діяльністю дитини, позначає їх словами і включає в різні життєві ситуації. Розвиток уявлень про час у дітей має певні труднощі: у дітей виникають труднощі у сприйнятті певних частин доби, орієнтуванні в часі, вони можуть запізнюватися на заняття тощо, що напряму пов'язано з особливостями сприйняття часу дітьми дошкільного віку. Незалежно від віку у дітей розвивається «почуття часу», тобто здатність оцінювати часові проміжки та орієнтуватися в часі без допомоги допоміжних засобів [55].

Вважаємо, що розвиток уявлень про час може відбуватися двома способами: на уроках і в повсякденному житті. Обидва шляхи можна поєднувати. Педагогічна робота в повсякденному житті відіграє важливу роль у розвитку дитячих уявлень про час. Можна будувати її на основі розпорядку дня. Чіткий розпорядок у чергуванні видів діяльності протягом дня слугує надійною опорою для дитини в диференціації різних частин доби. Крім власної діяльності дитини, орієнтиром слугують приклади з життя інших людей і природні явища, спостереження за якими допомагає розпізнавати час доби і пори року.

О.Жигайло та Г.Кожан-Шелепило говорять про те, внаслідок цілеспрямованої роботи у дітей формуються уявлення та поняття про деякі властивості часу:

- об'єктивність – неможливість уповільнити бо прискорити його;

- необоротність – розуміння, що час завжди йде вперед і його не можна повернути назад [20].

В.Ковальчук стверджує, що ознайомлення дітей з відрізками часу ґрунтується в основному на чуттєвій основі. Педагог з'ясовує з дітьми, що вони роблять вранці, вдень, ввечері, вночі. Часто використовуються такі методи навчання, як читання та бесіда. Поряд з сюжетною наочністю, використовуються також умовні зображення: моделі та схеми. Варто зазначити, що всі міри часу (секунда, хвилина, година, доба, тиждень, місяць, рік, століття) являють собою певну систему часових еталонів, де кожна міра складається з одиниць попередньої і є основою для утворення наступної. Ознайомлення дітей з одиницями часу повинно відбуватися в строгій системі і в певній послідовності, при цьому знання одних часових проміжків і можливість їх визначення служать основою для ознайомлення з наступними і показують суттєві характеристики часу: плинність, безперервність і незворотність [24].

Також хочемо зазначити думку О.Жигайло та Г.Кожан-Шелепило щодо того, що у дітей молодшого шкільного віку можна навчити навичкам регуляції власного часу. Для цього необхідно створювати спеціальні ситуації, які привертають увагу дітей до тривалості різних важливих часових інтервалів, показують, що можна зробити в ці часові проміжки, вчать вимірювати часові проміжки в процесі діяльності, а потім самостійно їх оцінювати, розраховувати свої дії і виконувати їх у заздалегідь визначений час [20].

О.Шаран зазначає, що розвиток сприйняття часу та вміння орієнтуватися у часі є надзвичайно важливою частиною знань, умінь і навичок дитини, особливо перед початком навчання в школі. Порівняння, аналіз і синтез, а також елементи узагальнення відіграють важливу роль у сприйнятті часу, тому розвиток мислення має важливе значення для даного процесу. Сприйняття дитиною часу необхідно розвивати крок за кроком відповідно до розвитку мислення дитини. Неможливо сформулювати уявлення

про всі часові відрізки одразу, адже для цього потрібне наступне: певний ступінь аналізу та синтезу, вміння спостерігати, робити висновки та узагальнення, певні умовиводи [59].

Таким чином, зрозуміло, що всебічний розвиток дитини неможливий без формування просторових уявлень, які включають в себе часові уявлення. Серед чинників формування часових уявлень можемо виділити наступні: є певні причини несформованості часових уявлень у дітей, серед яких розподіляють об'єктивні та суб'єктивні; знайомство дитини з часом починається із засвоєння вироблених людиною понять і мір часу; основну роль у розвитку сприйняття часу відіграє дорослий, який виділяє часові відрізки, встановлює їх зв'язок з діяльністю дитини; розвиток уявлень про час може відбуватися двома способами: на уроках і в повсякденному житті; у дітей молодшого шкільного віку можна формувати навички регуляції діяльності в часі тощо.

1.3. Психолого-педагогічні особливості дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку

Основою формування уявлень про час у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку є розуміння психолого-педагогічних особливостей. О. Вавілова зазначала, що у дітей молодшого шкільного віку спостерігається найчастіше спілкування з однолітками та дорослими, активний розумовий та особистісний розвиток, а також на віковий психічний розвиток мозку. Молодший шкільний вік – це остання фаза дитинства і перехід до підліткового віку. В результаті діти молодшого шкільного віку виходять на новий рівень сприйняття навколишнього світу і самопізнання, відкриваються нові можливості і перспективи. Молодший шкільний вік можна охарактеризувати як «пізні дитинство», оскільки з'являється нова риса

особистості – прийняття та усвідомлення власної позиції, позиції школяра [5, с. 140].

Т. Гетьман стверджує, що початок шкільного навчання дитини та перші роки освіти супроводжуються зростанням внутрішнього напруження дитини, підвищенням тривожності та зниженням самооцінки. Було визначено сфери життя дитини в школі, до яких вона повинна адаптуватися в цьому віці:

- оволодіння навичками навчальної діяльності;
- утворення дружніх контактів з однокласниками;
- встановлення довірливих відносин із вчителем;
- формування адекватної самооцінки [8].

Л.Бутузова та М.Хилевич зазначають, що молодший шкільний вік є вершиною дитинства, оскільки дитина зберігає у собі ще багато дитячих рис і особливостей – наївність, легковажність, довіру до дорослих – але втрачає спонтанність у поведінці, замінюючи її логікою. Таким чином, дитина поєднує в собі риси дошкільного та шкільного віку. Відчуття і сприйняття дітей молодшого шкільного віку характеризуються високою гостротою зору і слуху, хорошою орієнтацією в формах і кольорах [4].

Уява в молодшому шкільному віці надзвичайно яскрава, жива і часто неконтрольована, але репродуктивна уява вдосконалюється, оскільки стає більш реалістичною і контрольованою. Вимоги дитини до уявних образів також зростають, як і швидкість формування фантастичних образів, виникають бажання, виконання яких випереджає можливості сучасної науки. Слід зазначити, що у молодших школярів домінує мимовільна увага, а довільна розвивається поступово. Відповідно будується навчальний процес, і навчання стає основним видом діяльності молодших школярів [4].

С.Белякова та Т.Левенець визначили, що молодші школярі мають вікову слабкість довільної уваги та її низьку стійкість. Однією з передумов успішного навчання є розвиток і зміцнення довільної уваги. Мимовільна увага молодших школярів стає більш керованою і починає більш свідомо регулюватися і підпорядковуватися поставленим цілям. У молодшому

шкільному віці розвинені всі характеристики уваги. Діти молодшого шкільного віку здатні зосереджувати свою увагу на діяльності, яка становить для них інтелектуальний інтерес. [1, с.27].

За О.Єфіменко, дуже важливо навчити дітей ставити цілі для того, щоб запам'ятати матеріал. Саме мотивація визначає продуктивність запам'ятовування. Якщо учень або учениця вчить матеріал напам'ять з певним настроєм, він запам'ятає його швидше, довше збереже в пам'яті і точніше відтворить. Існують певні відмінності між хлопчиками та дівчатками молодшого шкільного віку, коли йдеться про запам'ятовування. Дівчатка здатні змусити себе запам'ятати, а їхня довільна механічна пам'ять краща, ніж у хлопчиків. Хлопчики більш успішно опановують техніки запам'ятовування, тому їхня опосередкована пам'ять у деяких випадках ефективніша, ніж у дівчаток [19].

Т.Третяк дослідила, що у молодшому шкільному віці абстрактно-логічне мислення розвивається на основі наочно-дієвого мислення. Слід розуміти, що надбудови на понятійному рівні різних мисленневих операцій формуються одночасно. Найбільш ранньою є операція класифікації. Також розвивається здатність встановлювати функціональні зв'язки між об'єктами та відношення протилежностей, частин цілого, а пізніше – причинно-наслідкові зв'язки. Для молодших школярів характерним є переосмислення понять, сформованих у дошкільному віці. Вони уточнюють структурні та функціональні властивості об'єктів навколишнього світу, переосмислюють їхні домінуючі ознаки та взаємозв'язки [52].

За дослідженнями Я. Юрим, молодший шкільний етап є періодом великих змін у пізнавальній сфері дитини, оскільки цей період є найбільш сприятливим для засвоєння нею раніше набутого досвіду та подальшого розумового розвитку. У цьому віці відчуття і сприйняття тісно інтегровані. З віком у дітей покращується не їхня абсолютна чутливість і чутливість до розрізнення, а скоріше їхня здатність використовувати різні відтінки кольорів

і сприймати звуки. Допитливість дитини постійно направлена на пізнання навколишнього світу та побудови своєї картини миру [64].

О.Гайдай досліджувала особливості творчої уяви молодших школярів. На основі досліджень зроблено висновок, що у молодших школярів ще малий життєвий досвід, тому менше матеріалу для фантазії. Для того, щоб збагатити творчу уяву дитини, необхідно розширити її досвід. Молодший шкільний вік є важливою частиною розвитку творчої уяви. Саме творча уява впливає на формування особистості дитини, її моральних якостей і здібностей. Уявлення, які діти отримують у школі, повинні бути повними, яскравими і барвистими, оскільки вони є основою для уявних образів [7].

За Т.Яновською розуміємо, що у процесі навчальної діяльності як провідної у молодших школярів відтворюються не лише знання та уміння, які відповідають основам різноманітних форм суспільної свідомості, а й ті здібності, які історично виникли та містяться у основі теоретичної свідомості й мислення [64].

Виділяють такі основні складові навчальної діяльності дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку:

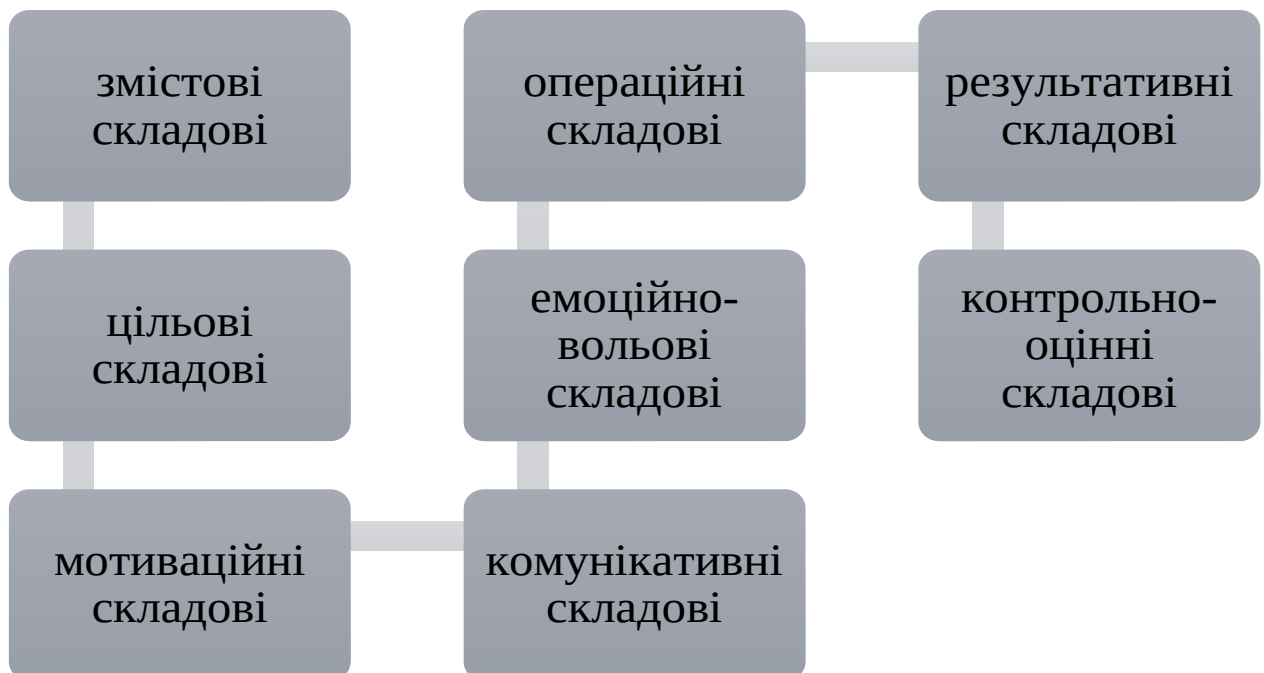

Рис. 1.3. Основні складові навчальної діяльності дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку

У своїх наробках Н.Пасічник розповідає про те, що молодший шкільний вік є сенсетивним для розвитку образного мислення, який є головним компонентом для розвитку понятійного мислення. Серед основних характеристик образного мислення, які обумовлюють тісний зв'язок між образним та понятійними мисленням є наступні:

- зміни та удосконалення структури образного мислення;
- поступовий розвиток основних мисленнєвих операцій;
- психологічні особливості структури образу як носія понятійного знання [34].

О.Єфіменко зазначає, що у своєму розвитку молодші школярі переходять від аналізу окремого об'єкта чи явища до аналізу зв'язків і відношень між об'єктами та явищами. Останнє є необхідною передумовою розуміння учнями явищ навколишнього світу. Для молодших школярів легше встановити причину та наслідок, ніж зв'язувати наслідки з причинами. Це пояснюється тим, що причина і наслідок безпосередньо пов'язані, тоді як розгляд фактів у зворотному порядку вимагає аналізу багатьох причин, що часто не під силу дітям. Розвиток теоретичного мислення (тобто понятійного мислення) сприяє виникненню рефлексії (дослідження природи самих понять) наприкінці початкової школи, тим самим змінюючи характер пізнавальної діяльності та стосунків з оточуючими та собою [19].

Враховуючи сьгоднішні події у країні, за дослідженнями О.Гнатюк молодші школярі мають такі психологічні особливості:

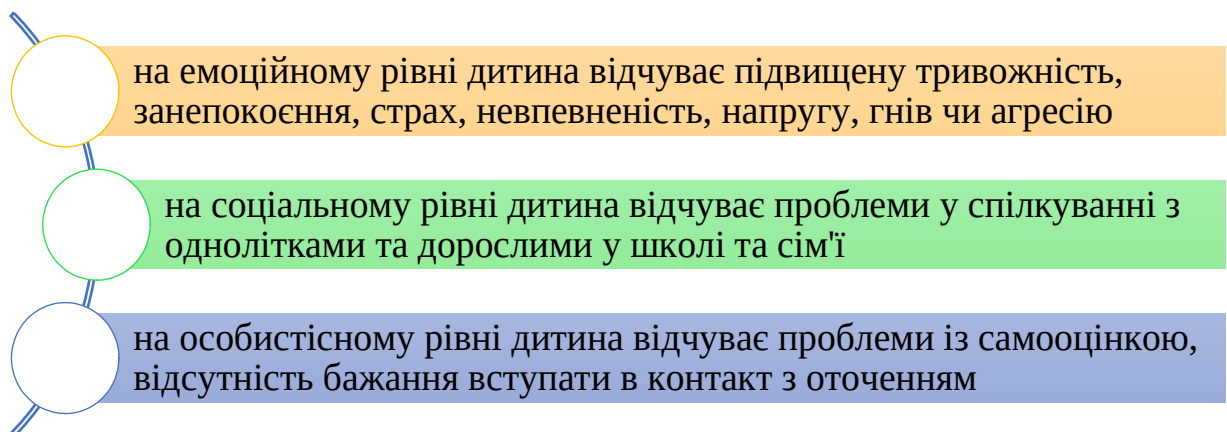

Рис.1.4. Психологічні особливості молодших школярів під час воєнного стану

Звертаємо увагу на мовленнєвий розвиток дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку. Основною характеристикою мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку є усвідомлене вживання різноманітних словоформ. Діти цього віку можуть використовувати такі форми мовлення, як повторення, монолог, груповий монолог, інформація, критика, наказ, прохання, погроза, запитання, відповідь тощо. У другому класі діти починають переносити слова в нові ситуації. Поступово зростає швидкість письма і читання, покращується якість навичок. Починаючи з третього класу, діти починають правильно розпізнавати розділові знаки, читати з інтонацією і паузами, відтворювати прочитане вільно, повно і послідовно. Швидкість читання також збільшується. Читання мовчки є важливим елементом розвитком, оскільки воно сприяє появі внутрішньої мови [52].

Варто також розуміти особливості формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Н.Листопад досліджувала особливості часових уявлень та їх формування у дітей молодшого шкільного віку. Перші уявлення про час у дітей формуються в дошкільному віці: зміна пір року, чергування дня і ночі, повторення рутинних моментів. У першому класі уявлення про час у дітей формуються, як і в дошкільнят, у контексті їхньої практичної діяльності, дозвілля, тобто розпорядку дня, сприйняття послідовності подій при читанні казок, перегляді мультфільмів, веденні щоденників. Учні знайомляться з годинником і вчать користуватися ним у зв'язку з відвідуванням школи. Велика увага приділяється також формуванню уявлень про годину як одиницю часу. Уявлення про добу формується через близькі дітям поняття добових періодів – ранок, день, вечір, ніч, а також на основі поняття хронологічної послідовності (вчора, сьогодні, завтра). У другому класі вводиться співвідношення між годиною і хвилиною. У третьому класі поняття часу розширюється, учні дізнаються про секунду і

століття. У четвертому класі систематизуються знання, які діти отримали за попередні роки навчання, а також учні дізнаються про зв'язок між добовим і річним рухом Землі [29].

Варто розуміти, що найчастіше формування часових уявлень відбувається на уроках математики. Н.Листопад відзначає, що програмою математики у першому класі передбачається формування уявлення про час, переважно це відбувається у II семестрі навчання. Починаючи з першого класу, вчителі починають порівнювати з дітьми часові проміжки, які відбуваються у їхньому житті. В основному це стосується наступного: що триває довше – урок чи перерва, навчальний рік чи канікули; що коротше – навчальний день учнів у школі чи робочий день батьків [30].

М.Саєнком зазначається, що молодші школярі можуть описувати час, використовуючи події, які сталися з ними протягом дня і викликали сильні почуття. Пізніше діти починають пов'язувати час з подіями, що відбуваються в навколишньому середовищі. Слід зазначити, що в процесі навчання у дітей розвивається здатність розуміти і правильно називати тривалість часу. Лише до 7-8 років у дитини формується інтуїтивне розуміння часу як безперервного потоку миттєвостей. Молодші школярі починають сприймати і засвоювати такі властивості часу, як періодичність, плинність і незворотність. У спілкуванні з дорослими дитина під впливом спеціального навчання оволодіває низкою слів, які характеризують:

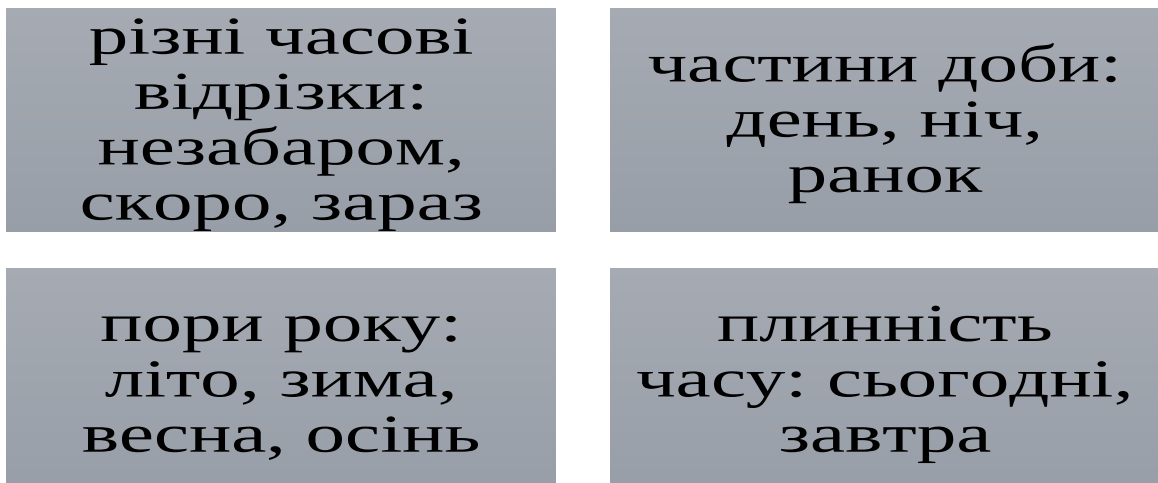

Рис.1.5. Складові, які стосуються часових уявлень

А.Ткаченко запевняє, що формування та навчання часовим уявленням молодших школярів відбувається саме на уроках математики. Це висвітлено у її наукових наробках. Формування просторо-часових уявлень – це необхідний аспект загального розвитку, що забезпечує ефективну діяльність людини у різних діяльностях. Такий розвиток грає специфічну та вирішальну роль у формуванні математичних уявлень, знань та понять, а також найважливіших умінь а якостей, які необхідні при оволодінні найширшим колом предметних знань, навчальних та трудових умінь [51].

На думку О.Чернецької організація навчально-виховного процесу у Новій українській школі базується на діяльнісному та інтегрованому підходах, що передбачає інтеграцію змісту та видів навчальної діяльності та розкриває можливості створення умов для розвитку уявлень молодших школярів про просторово-часові властивості й відношення [58].

Отже, молодший шкільний вік – це «зріле дитинство». Дівчаткам та хлопчикам молодшого шкільного віку притаманні такі психолого-педагогічні особливості: послаблення егоцентризму, зростання впевненості в собі та почуття відповідальності; на перший план виходить спілкування з однолітками та дорослими, відбувається активний психічний та особистісний розвиток, з'являються відповідні віку психічні новоутворення; слабкість довільної уваги та її низька стійкість; мимовільна увага стає більш керованою. Молодший шкільний вік – це віковий етап, який характеризується періодом значних змін у пізнавальній сфері. У дітей молодшого шкільного віку ще зберігаються риси та особливості, які були притаманні їм у дитинстві.

Висновки до 1 розділу

Проаналізувавши та вивчивши наукові положення та розробки щодо основ часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку, а

також щодо психолого-педагогічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, здійснено певні висновки. Часові уявлення є необхідною умовою для всебічного та гармонійного розвитку кожної дитини як у дошкільному, так і в молодшому шкільному віці. Час є важливою складовою навчання дітей молодшого шкільного віку, оскільки будь-яка діяльність пов'язана з поняттями часу. Відомо, що часові уявлення є компонентом просторового розвитку дитини. Дитина повинна навчитися організовувати власний час та обирати правильний темп і ритм для власної діяльності. Встановлено, що формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку – це складний процес, який потребує багато зусиль, адже час є поняття абстрактне.

Визначено, що всебічний розвиток дитини неможливий без формування просторових уявлень, які включають в себе часові уявлення. Серед чинників формування часових уявлень ми можемо виділити наступні: є певні причини несформованості часових уявлень у дітей, серед яких розподіляють об'єктивні та суб'єктивні; знайомство дитини з часом починається із засвоєння вироблених людиною понять і мір часу; основну роль у розвитку сприйняття часу відіграє дорослий, який виділяє часові відрізки, встановлює їх зв'язок з діяльністю дитини; розвиток уявлень про час може відбуватися двома способами: на уроках і в повсякденному житті; у дітей молодшого шкільного віку можна формувати навички регуляції діяльності в часі тощо.

З'ясовано, що найважливішими психолого-педагогічними особливостями дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку є наступні: послаблення егоцентризму, зростання впевненості в собі та почуття відповідальності; акцентується спілкування з однолітками та дорослими, відбувається активний психічний та особистісний розвиток, з'являється відповідний віку психічний нейророзвиток; слабкість довільної уваги та її низька стійкість; мимовільна увага стає більш керованою. Також важливим є те, що формування знань про час відбувається в такій послідовності: у

першому класі у дітей формується уявлення про годину і годинник, поняття про періоди доби - ранок, день, вечір, ніч - і часову послідовність - вчора, сьогодні, завтра; у другому класі поняття година і хвилина співвідносяться між собою; у третьому класі діти знайомляться з секундою і століттям; у четвертому класі учні дізнаються про взаємозв'язок між добовим і річним рухом землі.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Характеристика вибірки досліджуваних та методики дослідження сформованості часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку

У результаті аналізу наукових наробок щодо особливостей часових уявлень та їх формування у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку, визначено, що часові уявлення є важливим компонентом навчання та гармонійного інтелектуального розвитку. Час є важливим компонентом є одним із складових аспектів навчання молодших школярів у школі, тому що кожен вид діяльності пов'язаний з часовим уявленням. Дівчаткам та хлопчикам молодшого шкільного віку потрібно навчитися самостійно розподіляти власний час, обирати власний темп та ритм для виконання видів діяльності.

Метою дослідження було емпірично дослідити особливості формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Дослідження особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку проводилось на базі ліцею «ЄКО» №198. Для дослідження було залучено 60 дітей (30 дівчаток та 30 хлопчиків) віком 7-11 років для того, щоб у повній мірі визначити особливості часових уявлень молодших школярів.

Для проведення досліджень було підібрано психологічні діагностичні методики для визначення сформованості психічних процесів у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Це обумовлено тим, що рівень розвитку часових уявлень у молодших школярів залежить від розвитку

пам'яті, уваги та самосвідомості у дітей. Охарактеризуємо ці методики (Додаток А).

Методика «Запам'ятай малюнки» має на меті визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті дітей молодшого шкільного віку. Хід проведення дослідження полягає у наступному: дітям даються картинки та наступна інструкція: на картинці представлені дев'ять різних фігур. Дитині варто запам'ятати їх, а потім упізнати на іншому малюнку. На цьому малюнку, окрім цих дев'яти фігур представлено ще шість фігур, які до цих пір дитина не бачила. Дитині варто впізнати лише ті фігури, які вона бачила на першому малюнку. Час експозиції стимульного малюнку складає 30 секунд. Після цього даний малюнок прибирають з поля зору дитини та замість неї показують інший малюнок. Експеримент триває до тих пір, поки дитина не впізнає усі зображення, але не довше 90 секунд. Оцінка результатів виконується наступним чином:

- дитина отримує 10 балів, якщо розпізнає усі дев'ять показаних зображень на картинці та витративши менше 45 секунд;
- коли дитина розпізнає на картинці 7-8 зображень та витрачає на це від 45 до 55 секунд, то отримує 9-8 балів;
- дитина отримує 7-6 балів, якщо виконує завдання у проміжку від 55 до 65 секунд та впізнавши 5-6 зображень на картинці;
- коли дитина розпізнає 3-4 зображення за час від 65 до 75 секунд, то отримує 5-4 бали;
- дитина отримує 3-2 бали, якщо розпізнає 1-2 зображення на картинці за час від 75 до 85 секунд;
- дитина не впізнала на картинці жодного зображення протягом 90 секунд і більше.

Висновки про рівень розвитку:

- 10 балів – дуже високий рівень;
- 8-9 балів – високий рівень;
- 4-7 балів – середній рівень;

- 2-3 бали – низький рівень;
- 1 бал – дуже низький рівень.

Метод музично-образної графіки є варіантом графічного моделювання музики і застосовується в експериментальній практиці як засіб визначення рівня розвитку творчої уяви дітей молодшого шкільного віку. Завдання полягає в наступному: дітям пропонується під музику, закривши очі, проводити на папері лінії відповідно до сприйняття музики, потім знайти в цих лініях образи і обвести їх олівцями різного кольору. Одна і та ж лінія може використовуватись у створенні декількох образів.

Результати оцінюються за наступними показниками:

1. Емоційна виразність лінеограми музики.
2. Кількість образів.
3. Образна адаптивна гнучкість (образні сфери).
4. Оригінальність (унікальність).
5. Сюжетна розробка.

Методика за Р.Бернса «Автопортрет» призначений для практичного вивчення особливостей самосвідомості, самовідношення, самооцінки у дітей молодшого шкільного віку. Дітям пропонується на чистому аркуші паперу намалювати самого себе, зайнятою будь-якою справою. Можна намалювати себе з членами родини або друзями, чи однокласниками. Важливо нагадати дитині, що потрібно намалювати себе у теперішньому часі. Після цього можна запропонувати дитині намалювати себе у майбутньому часі, якою вона себе бачить через 5 років.

Також було розроблено власні діагностичні завдання, які було проведено у ігровій формі, адже для молодших школярів переважання ігрової діяльності ще є характерною особливістю. Для проведення діагностичних занять підібрано дидактичний матеріал, а також було розроблено шкалу оцінювання до кожного завдання. Після проведення діагностичних занять підраховано бали усіх дітей та проаналізували отримані результати. Діагностичні завдання були пов'язані з такими термінами як:

- «пори року» (зима, весна, літо, осінь);
- «годинник» (визначення часу за годинником);
- «позначення частини доби» (ранок, обід, вечір, ніч).

Для дослідження особливостей формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку також розроблено діагностичні завдання «Підбираємо одяг для кожної пори року», «Ознаки кожної пори року», «Час за годинничком», «О котрій це сталося?», «Вчора, сьогодні, завтра», «Зранку, в обід та ввечері», «Мій день», а також оцінні шкали до кожного завдання. Продемонструємо усі завдання та оцінні шкали для досліджень особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Діагностичне завдання №1 «Підбираємо одяг для кожної пори року»

Мета завдання: визначити рівень орієнтування дівчаток та хлопчиків у порах року.

Хід проведення:

- Любі діти, сьогодні ми з вами пограємо в цікаву гру, але для того, щоб зрозуміти, що це буде за гра, нам необхідно відгадати загадки (Додаток А).

- Молодці, діти! Ви все відгадали! Розкажіть мені, будь ласка, діти, яка у нас зараз пора року? Молодці! Скажіть, дітки, кожної пори року ми носимо однаковий одяг чи ні? Ми носимо одяг, який підходить до кожної пори року. Що ми носимо влітку? А що ми одягнемо восени? Розкажіть, що ми одягнемо взимку. А що будемо носити весною? Діти, нам потрібно визначити, який одяг ми віднесемо до кожної пори року (Додаток А).

Шкала оцінювання:

3 бали (високий рівень) – дитина правильно визначає пори року, правильно підбирає одяг відповідно до погоди;

2 бали (середній рівень) – дитина частково правильно визначає пори року та підбирає одяг відповідно до погоди;

1 бал (низький рівень) – дитина неправильно визначає пори року та підбирає одяг відповідно до погоди.

Діагностичне завдання №2 «Ознаки кожної пори року»

Мета: визначити рівень орієнтування дівчаток та хлопчиків у порах року.

Хід проведення:

- Діти, давайте з вами повторимо, які пори року існують. Молодці! Розкажуть мені, будь ласка, який одяг ми підберемо для кожної пори року! Правильно! Дітки, а тепер ваше завдання полягає у наступному: ви прослухаєте вірші та здогадаєтеся, про яку пору року цей вірш. Домовилися?

- Які ви молодці, діти! Ви все правильно відповіли! Діти, давайте поглянемо на малюнки та визначимо, до якої пори року віднесемо кожен малюнок та які ознаки є у кожної пори року. Ви розумнички! (Додаток А)

Шкала оцінювання:

3 бали (високий рівень) – діти правильно визначають пори року та ознаки кожної пори року;

2 бали (середній рівень) – діти частково правильно визначають пори року та ознаки кожної пори року;

1 бал (низький рівень) – діти неправильно визначають пори року та ознаки кожної пори року.

Діагностичне завдання №3 «Час за годинником»

Мета: визначити рівень орієнтування дівчаток та хлопчиків у часі за годинником.

Хід проведення:

- Дітки, відгадайте загадку, щоб дізнатися, про що ми сьогодні будемо з вами говорити (Додаток А).

- Молодці, дітки! Все правильно відгадали! Для чого нам потрібен годинник? Правильно, для того, щоб визначати час! Скільки всього цифр є на годиннику? Молодці! Сьогодні ми з вами пограємо в гру «Визнач час». Ми

будемо з вами дивитися на годинничок та визначати час якщо це до опівдня і якщо після опівночі (Додаток А).

Шкала оцінювання:

3 бали (високий рівень) – дитина розуміється на визначенні часу за годинником та правильно визначає час;

2 бали (середній рівень) – дитина частково розуміється на визначенні часу за годинником та частково правильно визначає час;

1 бал (низький рівень) – дитина не розуміється на визначенні часу за годинником та неправильно визначає час.

Діагностичне завдання №4 «О котрій це сталося?»

Мета: визначити орієнтування дівчаток та хлопчиків у часі за годинником та записувати час цифрами.

Хід проведення:

- Дітки, у нас сьогодні з вами буде цікава гра: ми з вами будемо визначати за годинником, о котрій годинні казкові герої виконували свої справи. А за допомогою загадок ви зрозумієте, про яких казкових героїв ми сьогодні будемо з вами говорити (Додаток А).

- Діти, ви розумнички! Усе правильно відповіли! А тепер давайте разом з вами дізнаватися о котрій годинні кожен казковий герой виконував свої вправи. Нам потрібно записати правильно час виконання кожної дії казкових героїв.

- 1) Попелюшка почала прибирати у палаці о 3 годинні 15 хвилин дня.
- 2) Вінні-Пух пішов у гості до П'ятачка о 9 годині 20 хвилин ранку.
- 3) Буратіно йшов зі школи о 1 годинні 30 хвилин дня.
- 4) Чебурашка зустрівся з крокодилом Геною о 6 годинні 25 хвилин вечора.
- 5) Попелюшка поїхала на бал о 8 годинні вечора.
- 6) Вінні-Пух зібрався у гості до Кролика о 2 годинні дня.
- 7) Буратіно зібрався до Мальвіни о 4 годинні 45 хвилин дня.

- 8) Чебурашка прийшов на дитячий майданчик о 10 годинні 15 хвилині ранку.
- 9) Попелюшка лягла відпочивати о 9 годинні вечора.
- 10) Вінні-Пух прибіг до Ослика Іа о 5 годинні вечора.
- 11) Буратіно вирішив прогулятися о 3 годинні дня.
- 12) Чебурашка пішов на прогулянку з крокодилом Генєю о 4 годинні дня.

- Молодці, діти! Ви розумнички! (Додаток А)

Шкала оцінювання:

3 бали (високий рівень) – дитина розуміється на визначенні часу за годинником та правильно визначає час, а також записувати його цифрами;

2 бали (середній рівень) – дитина частково розуміється на визначенні часу за годинником та частково правильно визначає час, а також записувати його цифрами;

1 бал (низький рівень) – дитина не розуміється на визначенні часу за годинником та неправильно визначає час, а також записувати його цифрами.

Діагностичне завдання №5 «Зранку, в обід та ввечері»

Мета: визначити рівень орієнтування дівчаток та хлопчиків у частинах доби.

Хід проведення:

- Дітки, пропоную вам відгадати загадки, щоб ми з вами дізналися, про що сьогодні буде наша гра (Додаток А).

- Молодці, діти! Сьогодні ми будемо з вами говорити про частини доби. Яка зараз частина доби? Правильно, молодці! Давайте з вами розбиратися, що ми будемо робити кожної частини доби.

- Що ми будемо робити вранці?
- А що ми робимо вдень?
- Розкажіть, що робимо ввечері.
- А що ми робимо вночі?
- Молодці, дітки! (Додаток А)

Шкала оцінювання:

3 бали (високий рівень) – діти правильно визначають частини доби та дії, які виконують кожної частини доби;

2 бали (середній рівень) – діти частково правильно визначають частини доби та дії, які виконують кожної частини доби;

1 бал (низький рівень) – діти неправильно визначають частини доби та дії, які виконують кожної частини доби.

Діагностичне завдання №6 «Вчора, сьогодні, завтра»

Мета: визначити рівень орієнтування у часі дівчаток та хлопчиків.

Хід проведення:

- Дітки, послухайте невеличкий вірш та ми дізнаємося, про що будемо з вами сьогодні говорити (Додаток А).

- Діти, про що ми сьогодні будемо з вами говорити? Молодці, про вчора, сьогодні та завтра. Розкажіть мені, чим ви вчора займалися? А що сьогодні будете робити? А що запланована у вас на завтра. Діти, які уроки у нас були вчора? А які уроки у нас сьогодні? А які уроки у нас будуть завтра?

- Які ви молодці! Усе виконали!

Шкала оцінювання:

3 бали (високий рівень) – діти орієнтуються у поняттях вчора, сьогодні та завтра;

2 бали (середній рівень) – діти частково орієнтуються у поняттях вчора, сьогодні та завтра;

1 бал (низький рівень) – діти не орієнтуються у поняттях вчора, сьогодні та завтра.

Діагностичне завдання №7 «Мій день»

Мета: визначити рівень орієнтування дівчаток та хлопчиків у частинах доби.

Хід проведення:

- Дітки, сьогодні у нас з вами незвичайна гра. Ми будемо з вами розповідати про наш день, а також малювати свій день. Послухайте вірш (Додаток А).

- Розкажіть, будь ласка, про свій день. Що ви робите вранці? Що робите вдень, а що робите вночі. Намалюйте малюночок про одну із частин доби та розкажіть, що ви робите у цей час.

- Молодці, діти! У вас такі гарні малюнки та розповіді вийшли! Ви – молодці!

Шкала оцінювання:

3 бали (високий рівень) – діти правильно визначають частини доби та дії, які виконують кожної частини доби;

2 бали (середній рівень) – діти частково правильно визначають частини доби та дії, які виконують кожної частини доби;

1 бал (низький рівень) – діти неправильно визначають частини доби та дії, які виконують кожної частини доби.

Отримані результати за кожною методикою та розробленими діагностичними завданнями продемонструємо у наступному підрозділі.

2.2. Результати дослідження сформованості часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку

Висвітливо результати сформованості часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Завдяки методики «Запам'ятай малюнки» визначено рівень сформованості пам'яті у дівчаток та хлопчиків. Відповідно до методики дитина могла отримати дуже низький, низький, середній, високий або дуже високий рівень. Отримані бали за кожною дитиною висвітлено у Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати проведення методики «Запам'ятай малюнки»

№	Ім'я та прізвище дитини	Бали	Рівень
1	Катерина Р.	10	Дуже високий
2	Олівія Т.	5	Середній
3	Тимур Л.	7	Середній
4	Олександр О.	9	Високий
5	Олександра Т.	6	Середній
6	Лідія М.	10	Дуже високий
7	Микола Г.	8	Високий
8	Кіра П.	6	Середній
9	Дарина М.	7	Середній
10	Давід Ж.	7	Середній
11	Олег Т.	8	Високий
12	Анатолій В.	1	Дуже низький
13	Володимир Х.	6	Середній
14	Марина У.	8	Високий
15	Уляна Ш.	5	Середній
16	Злата Р.	7	Середній
17	Вадим П.	2	Низький
18	Людмила Д.	8	Високий
19	Юлія Т.	7	Середній
20	Ірина Ш.	9	Високий
21	Петро Н.	6	Середній
22	Ольга В.	5	Середній
23	Владислава Е.	9	Високий
24	Максим З.	6	Середній
25	Захар В.	9	Високий
26	Кирило І.	2	Низький
27	Іван К.	9	Високий
28	Руслан О.	6	Середній
29	Айгуль М.	6	Середній
30	Жанна П.	7	Середній
31	Петро Р.	5	Середній
32	Роман М.	8	Високий
33	Максим Н.	5	Середній
34	Романа Л.	4	Середній
35	Лариса М.	2	Низький
36	Ніна Е.	8	Високий

37	Катерина Г.	6	Середній
38	Надія С.	7	Середній
39	Світлана Р.	10	Дуже високий
40	Назарій П.	9	Високий
41	Назар Г.	4	Середній
42	Дмитро Н.	6	Середній
43	Харитон В.	7	Середній
44	Оксана І.	5	Середній
45	Дар'я Д.	5	Середній
46	Галина В.	8	Високий
47	Владислава Р.	9	Високий
48	Клим І.	3	Низький
49	Сергій Т.	6	Середній
50	Артем Г.	7	Середній
51	Михайло П.	5	Середній
52	Ростислав А.	9	Високий
53	Єлизавета П.	10	Дуже високий
54	Анастасія В.	1	Дуже низький
55	Андрій Ц.	2	Низький
56	Марина Х.	2	Низький
57	Євгенія Д.	6	Середній
58	Святослав Г.	7	Середній
59	Кирило С.	5	Середній
60	Денис Л.	4	Середній

Як бачимо, у дівчаток та хлопчиків отримали такі результати у відсотковому співвідношенні:

- дуже низький рівень – 2 дитини (3,33%)
- низький рівень – 6 дітей (10%);
- середній рівень – 33 дитини (55%);
- високий рівень – 15 дітей (25%);
- дуже високий рівень – 4 дитини (6,67%) (Рис. 2.1.).

Порівняємо результати хлопчиків та дівчаток стосовно даної методики. Досліджено, що дуже високий рівень не спостерігається серед хлопчиків, у 8

хлопчиків, що становить 13,33% від загальної кількості усіх дітей, які брали участь у дослідженні є високий рівень; середній рівень мають 17 хлопчиків, що у відсотковому співвідношенні становить 28,33%; низький рівень було виявлено у 4 хлопчиків, що становить 6,67%; дуже низький рівень виявлено у 1 хлопчика (1,67%). Натомість, дівчатка мають такі результати:

- дуже високий рівень виявлено у 4 дівчаток, що становить 6,67%;
- високий рівень мають 7 дівчаток, що складає 11,67%;
- середній рівень спостерігається у 16 дівчаток, що складає 26,67%;
- низький рівень було виявлено у 2 дівчаток (6,67%);
- дуже низький рівень всього лише у 1 дівчинки (1,67%) (рис.2.1.,

табл. 2.2.).

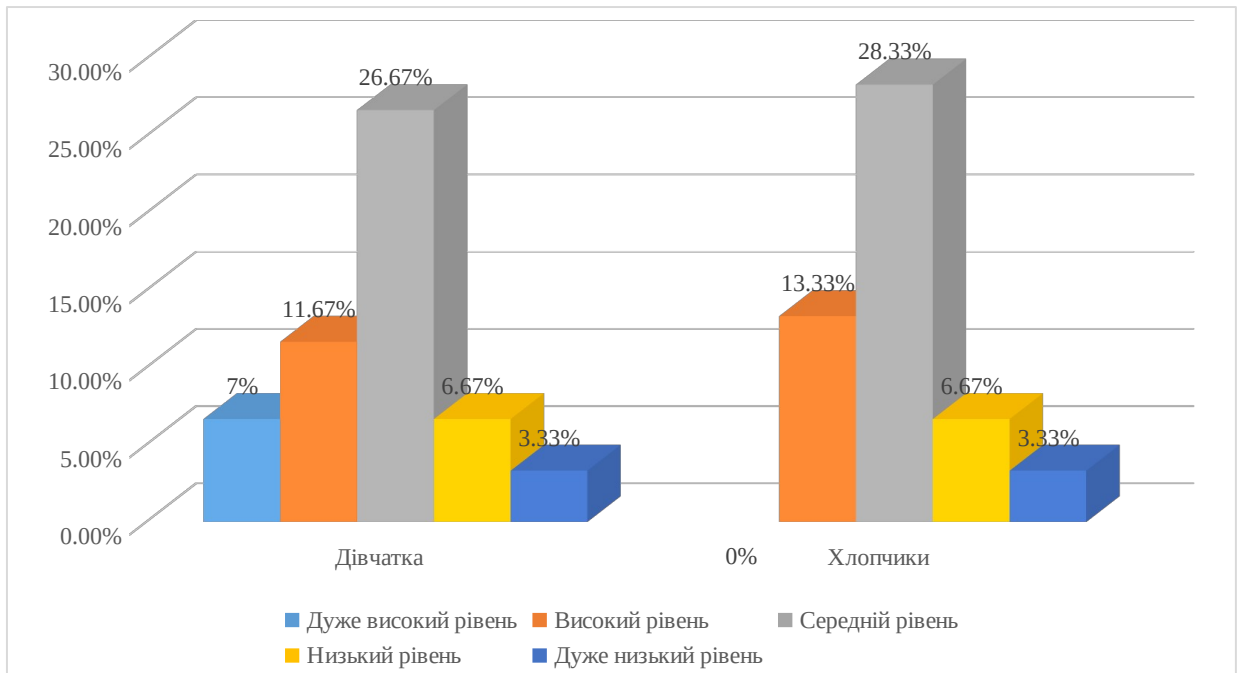

Рис. 2.1. Порівняння результатів хлопчиків та дівчаток відповідно до методики «Запам'ятай малюнки»

Здійснимо порівняння результатів дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку відповідно до методики «Запам'ятай малюнки» (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Порівняння результатів дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку відповідно до методики «Запам'ятай малюнки»

<i>Кіл-сть дітей</i>	<i>Дуже високий рівень</i>	<i>Високий рівень</i>	<i>Середній рівень</i>	<i>Низький рівень</i>	<i>Дуже низький рівень</i>
Дівчатка	4 дітей (6,67%)	7 дітей (11,67%)	16 дітей (26,67%)	2 дітей (6,67%)	1 дитина (1,67%)
Хлопчики	0 дітей	8 дітей (13,33%)	17 дітей (28,33%)	4 дітей (6,67%)	1 дитина (1,67%)

Порівнявши результати окремо дівчаток та хлопчиків встановлено, що за методикою «Запам'ятай малюнки» дівчатка отримали кращі результати, аніж хлопчики, що може свідчити про те, що дівчатка є більш уважними та краще запам'ятовували малюнки, які їм було запропоновано, але на результати дослідження могли вплинути різні фактори, наприклад, фізіологічні та психологічні.

На підставі отриманих даних сформульовано висновок, що дівчатка та хлопчики молодшого шкільного віку разом мають переважно середній та високий рівень сформованості пам'яті. Переважно діти запам'ятовували найпростіші фігури і знаходили їх серед інших фігур найшвидше. Час, за який діти переважно виконували завдання від 55 до 75 секунд, а також від 45 до 55 секунд.

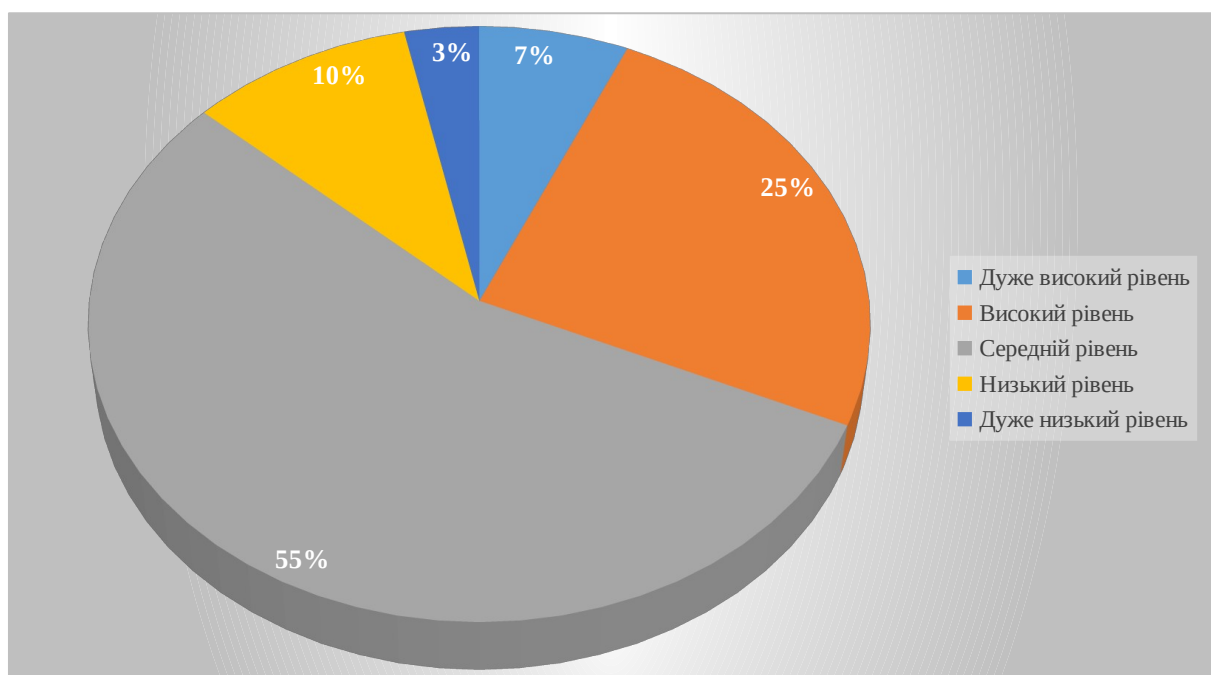

Рис. 2.2. Результати проведення методики «Запам'ятай малюнки»

Проаналізуємо результати проведення методики музично-образної графіки для визначення рівня розвитку творчої уваги у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Було обрано мелодію для того, аби діти могли сконцентруватися на ній та почати малювати протягом 30 секунд на чистому аркуші паперу.

Переважає кількість дітей обрали світлі кольори олівців для малювання різних образів, а інші діти обрали темні кольори. Варто зазначити, що у дівчаток кількість образів на аркуші паперу перевищувала за кількість образів від хлопчиків. Це може свідчити про те, що у дівчаток творча уява розвинена набагато краще, ніж у хлопців. Проте слід відмітити, що саме у хлопчиків спостерігалися унікальні та цікаві образи на відмінну від дівчаток.

Діти під час проведення методики поводити себе спокійно, намагалися зосередитися на мелодії, яку було запропоновано. У намальованих образах вдалось розгледіти різних неіснуючих тварин, як потім нам розповіли діти; образи, які схожі на предмети або явища, які нас оточують – сонце, небо, дерева, трава, квіти тощо. Насправді, дітям дуже сподобалася ця методика, вони із захопленням намагалися знайти різні образи, розмалювати їх, розповісти про них усім іншим діткам. У деяких дівчаток та хлопчиків спостерігаються роботи, які були збіднені на образи та містили у собі лише 2-3 образи, а у певних роботах взагалі не містилось жодного образу.

Зробивши детальний аналіз робіт дівчаток та хлопчиків встановлено, що у дівчаток та хлопчиків творча уява сформована на достатньому рівні, адже переважно роботи дітей були повними, різноманітними та унікальними по-своєму.

Відповідно до методики «Автопортрет» формулюємо певні висновки. Дітям було запропоновано намалювати себе у теперішньому та майбутньому часі. Варто відмітити, що дітям сподобалося ця методика, усі діти виконали запропоноване завдання, але варто відзначити певні особливості.

Переважна більшість дітей, особливо хлопчиків, намалювали себе одними, без родини та друзів. Натомість деякі дівчата в основному малювали себе поруч з батьками, бабусями та дідусями. Варто зазначити, що діти обирали різнокольорові олівці для передання повного образу свого автопортрету, проте деякі діти (хлопчики) намалювали себе у теперішньому та майбутньому часі темними олівцями, що може свідчити про наявність страху у дитини, переживань або не бачення власного майбутнього та не беручи до уваги те, що відбувається у житті дитини наразі.

Коли було запропоновано намалювати себе у майбутньому часі, приблизно через 5 років, то половина дітей намалювали себе в однині, а інші діти намалювали себе поряд з друзями та батьками. Діти зображали себе вже дорослими, деякі діти навіть побачили себе у навчанні не в школі, а у іншому закладі освіти. Дівчатка побачили себе гарними та стрункими, у яскравому одязі, деякі дівчата намалювали успішний розвиток у спортивній, співацькій, танцювальній сфері. Деякі хлопчики також побачили себе успішними переважно у спортивній сфері.

Отож, самосвідомість у дівчаток та хлопчиків розвинена на достатньому рівні, а у деяких дітей на високому рівні. Провівши психологічні методики встановлено, що рівень розвитку пам'яті, творчої уяви та самосвідомості знаходиться на високому та достатньому рівні, що впливатиме на сформованість часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Варто зазначити, що кращий рівень розвитку пам'яті, уяви та самосвідомості спостерігається все ж у дівчаток.

Висвітливо результати проведення розроблених діагностичних завдань для визначення рівня сформованості часових уявлень. Після проведення діагностичного завдання «Підбираємо одяг для кожної пори року» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 25 дітей, що становить 41,67%; середній рівень виявлено у 27 дітей, що становить 45%; низький рівень виявлено у 8 дітей, що становить 13,33% (рис.2.3.).

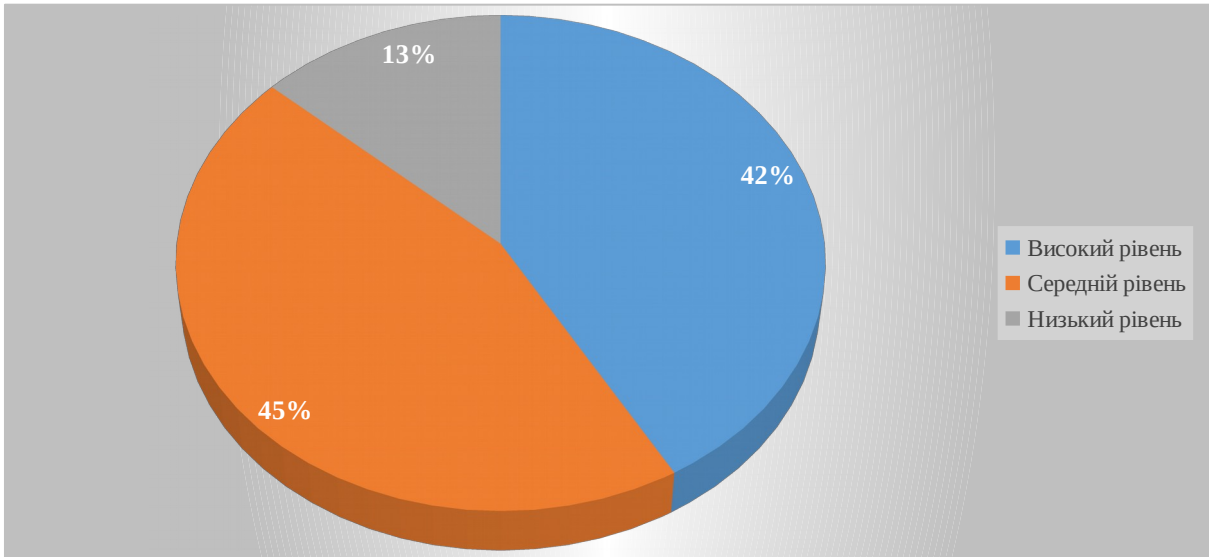

Рис.2.3. Результати дітей за діагностичним завданням «Підбираємо одяг до кожної пори року»

У ході проведення діагностичного завдання «Ознаки кожної пори року» визначено, що високий рівень виявлено у 23 дітей, що становить 38,33%; середній рівень виявлено у 30 дітей, що становить 50%; низький рівень встановлено у 7 дітей, що становить 11,67% (рис.2.4.).

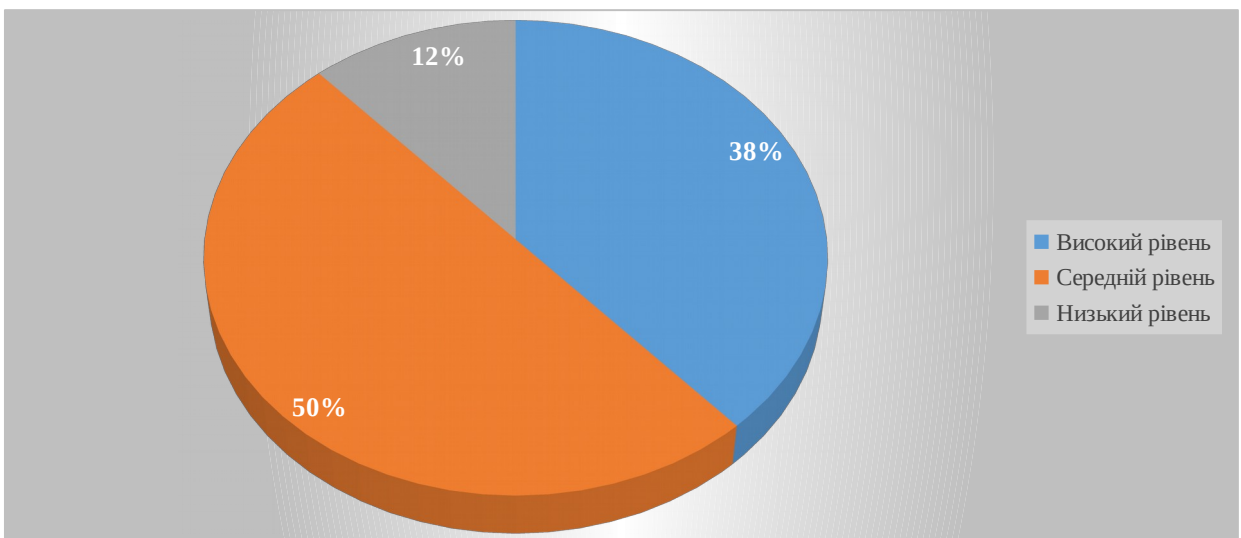

Рис.2.4. Результати дітей за діагностичним завданням «Ознаки кожної пори року»

Після проведення діагностичного завдання «Час за годинничком» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 19 дітей, що становить 31,67%; середній рівень – у 33 дітей, що становить 55%; низький рівень виявлено у 8 дітей, що становить 13,33% (рис.2.5.).

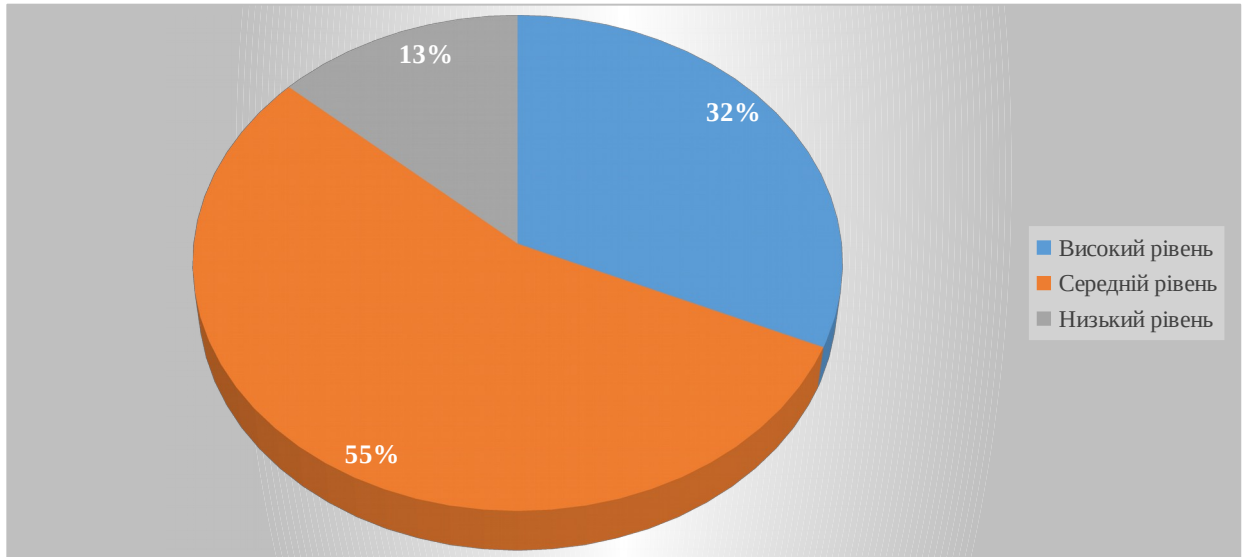

Рис.2.5. Результати дітей за діагностичним завданням «Час за годинничком»

Завдяки діагностичному завданню «О котрій це сталося?» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 10 дітей, що становить 16,67%; середній рівень виявлено у 22 дітей, що становить 36,67%; низький рівень виявлено у 28 дітей, що становить 46,67% (рис.2.6.).

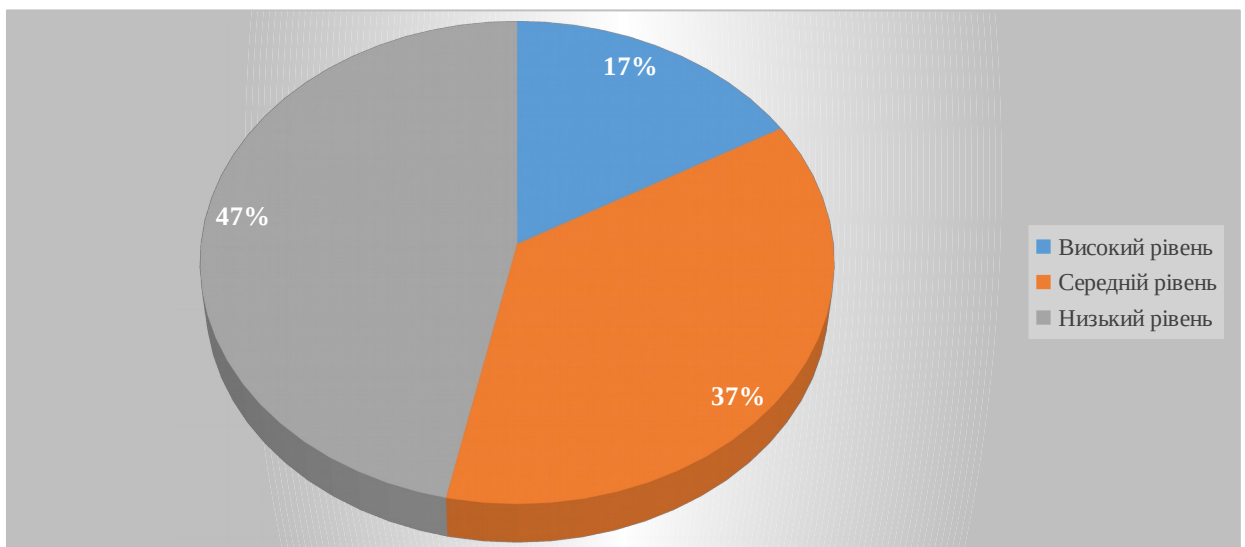

Рис.2.6. Результати дітей за діагностичним завданням «О котрій це сталося?»

Після проведення діагностичного завдання «Зранку, в обід та ввечері» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 9 дітей, що становить 15%; середній рівень виявлено у 25 дітей, що становить 41,67%; низький рівень простежено у 26 дітей, що становить 43,33% (рис.2.7.).

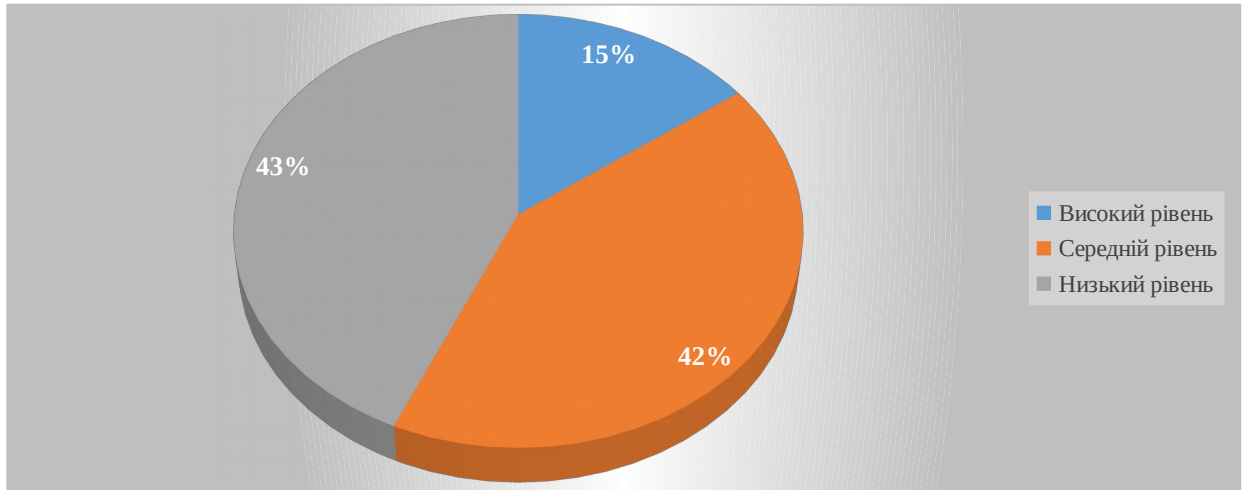

Рис.2.7. Результати дітей за діагностичним завданням «Зранку, в обід та ввечері»

У ході проведення діагностичного завдання «Вчора, сьогодні і завтра» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 29 дітей, що становить 48,33%; середній рівень виявлено у 15 дітей, що становить 25%; низький рівень виявлено у 16 дітей, що складає 26,67% (рис.2.8.).

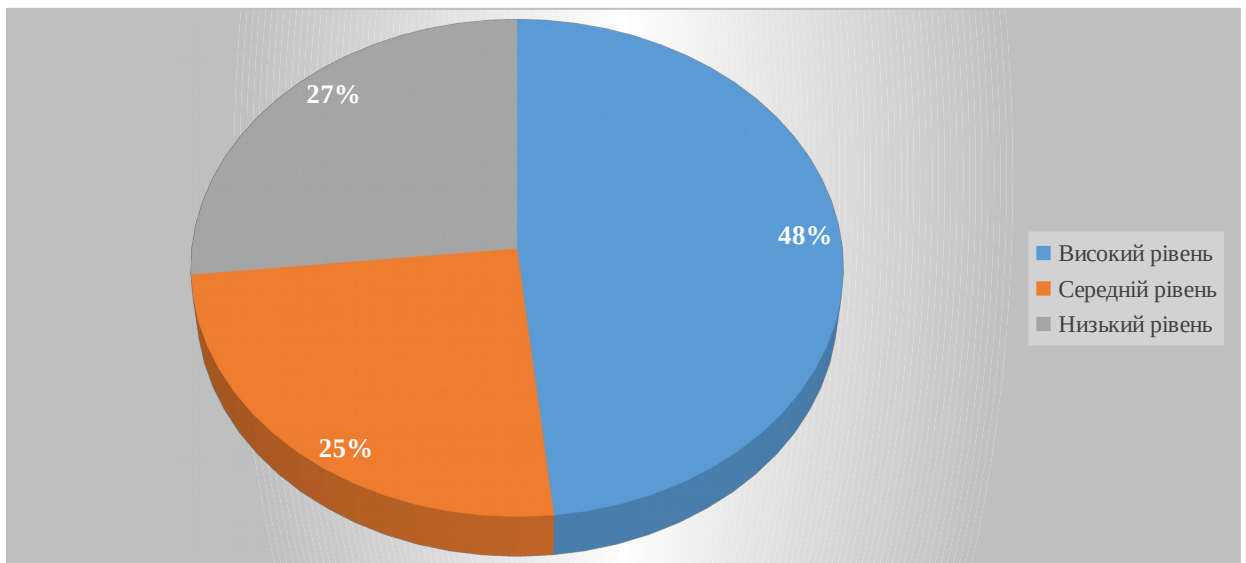

Рис.2.8. Результати дітей за діагностичним завданням «Вчора, сьогодні та завтра»

Після проведення діагностичного завдання «Мій день» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 12 дітей, що становить 20%; середній рівень виявлено у 28 дітей, що складає 46,67%; низький рівень виявлено у 20 дітей, що становить 33,33% (рис.2.9.).

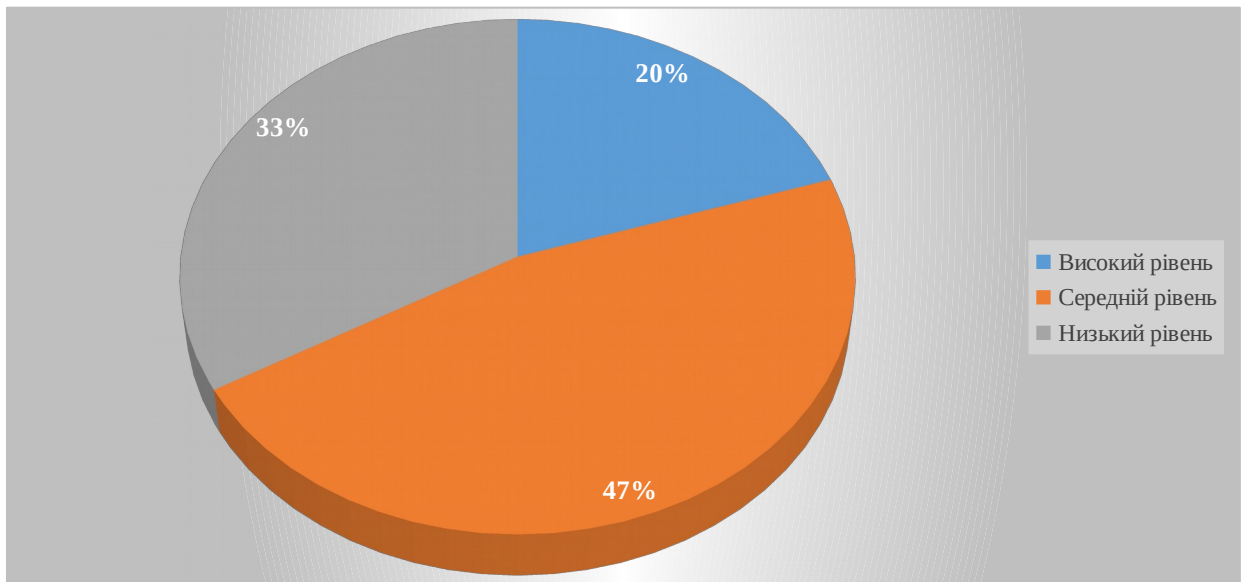

Рис.2.9. Результати дітей за діагностичним завданням «Мій день»

Проаналізуємо отримані результати за усіма діагностичними завданнями. Хочеться відмітити, що дітям сподобалися завдання у вигляді ігор, вони залюбки долучалися до виконання завдань. Найбільших труднощів діти зазнали при виконанні завдань визначення часу за годинником та записування часу за допомогою ігор. Це свідчить про те, що дані навички потрібно розвивати та формувати, а також приділяти цьому аспекту більше уваги. Завдання на орієнтування у порах року та частинах доби давалися дітям набагато легше і вони показали непогані результати. Також можна сказати теж саме про завдання, які були спрямовані на визначення рівня орієнтування у поняттях вчора, сьогодні та завтра.

Підрахувавши результати за усіма діагностичними завданнями для визначення особливостей формування часових уявлень у молодших школярів досягнуто середньо-арифметичного результату: високий рівень сформованості часових уявлень мають 30,23% молодших школярів; середній рівень сформованості часових уявлень мають 42,85% молодших школярів; низький рівень сформованості часових уявлень мають 26,92% молодших школярів (рис.2.10.).

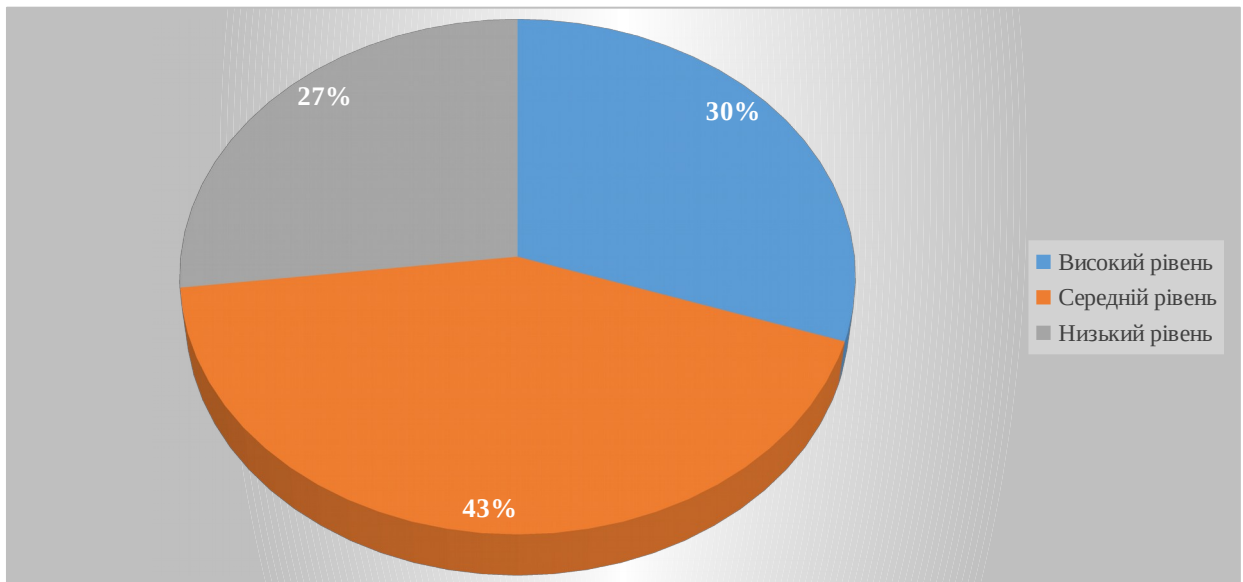

Рис.2.10. Результати дослідження особливостей формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку

Проаналізувавши усе вище сказане та отримане, можемо зробити висновок, що часові уявлення у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку знаходяться на середньому рівні, проте на низький рівень також має значну кількість відсотків, а ось високий рівень має найменшу кількість відсотків. Розуміємо, що проблема особливостей формування часових уявлень є актуальною, адже у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку високий рівень мають найменше школярів. Це свідчить про те, що потрібно вжити значних та ефективних методів для того, щоб покращити сформованість часових уявлень у молодших школярів.

Висновки до 2 розділу

Проведено емпіричне дослідження особливостей формування уявлень про час у дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку. Для визначення рівня розвитку пам'яті, уяви та самосвідомості дітей нами були обрані психологічні методики, оскільки від рівня розвитку психологічних процесів залежить рівень сформованості часових уявлень. Визначено, що рівень

психічних процесів у дітей сформовані переважно на достатньому та високому рівні, але ж кращий рівень розвитку спостерігається все ж таки у дівчаток.

Також розроблено діагностичні завдання у вигляді гри, а також оцінну шкалу до кожного з діагностичних завдань. Під час проведення дослідження дівчатка та хлопчики залюбки виконували усі завдання, найбільших труднощів діти зазнали при виконанні завдань визначення часу за годинником та записування часу за допомогою ігор. Завдання на орієнтування у порах року та частинах доби давалися дітям набагато легше і вони показали непогані результати. Також можна сказати теж саме про завдання, які були спрямовані на визначення рівня орієнтування у поняттях вчора, сьогодні та завтра.

Порівнявши результати окремо дівчаток та хлопчиків встановлено, що за методикою «Запам'ятай малюнки» дівчатка отримали кращі результати, аніж хлопчики, що може свідчити про те, що дівчатка є більш уважними та краще запам'ятовували малюнки, які їм було запропоновано, але на результати дослідження могли вплинути різні фактори, наприклад, фізіологічні та психологічні.

Визначено, що у емпіричному дослідженні визначення особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку високий рівень мають 30,23% молодших школярів; середній рівень сформованості часових уявлень мають 42,85% молодших школярів; низький рівень сформованості часових уявлень мають 26,92% молодших школярів. Зрозуміло, що у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку часові уявлення недостатньо сформовані та знаходяться переважно на середньому та низькому рівнях, тому потребують ефективної та результативної роботи з формування часових уявлень, а також розробки методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЧИКІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Опис методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку

Беручи до уваги результати дослідження визначення рівня розвитку пам'яті, уяви та самосвідомості, а також часових уявлень у дітей часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку, було розроблено певну методику формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Методика, яка була розроблена, базувалася на Державних вимогах до рівня засвоєних знань, умінь та навичок із теми «Час», 1-4 клас, які висвітлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Державні вимоги до рівня засвоєння знань, умінь та навичок із теми «Час» у молодшому шкільному віці

Клас	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	Одиниці вимірювання часу – година, доба, тиждень. Визначення часу за годинником	<u>Учень/учениця має:</u> 1. Знати назви та порядок днів тижня; 2. Знати, що один день, один тиждень і одна година є одиницями вимірювання часу; 3. Визначити час за годинником з точністю до години і записати результат; 4. Використовуйте в записі скорочене позначення одиниці вимірювання часу (години); 5. Застосовувати вивчені кількісні знання під час розв'язування практичних задач.

2	<p>Одиниці вимірювання часу. Місяць, рік. Хвилина. Визначення часу за годинником. Співвідношення між одиницями часу.</p>	<p><u>Учень/учениця має:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Знати, які одиниці вимірювання часу (рік, місяць, день, година, хвилина) та скорочення годин і хвилин (година, хвилина); 2. Розуміти співвідношення між днем і місяцем, місяцем і роком, годинами і хвилинами; 3. Визначати час через годинник, з точністю до 5 хвилин; 4. Застосовувати знання про час та одиниці його вимірювання під час розв'язування реальних задач.
3	<p>Одиниці вимірювання часу – тисячоліття, століття. Одиниця вимірювання часу – секунда. Співвідношення між одиницями вимірювання часу. Визначення часу за годинником. Календар. Визначення тривалості події, часу початку, закінчення події.</p>	<p><u>Учень/учениця має:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Знати одиниці вимірювання часу (тисячі, століття, десятиліття, роки, місяці, доби, години, хвилини, секунди), скорочення годин, хвилин, секунд (год, хв, с), 2. Розуміти співвідношення одиниць вимірювання часу; 3. Визначати час за годинником і записувати його значення; 4. Перетворити іменовані числа, виражені двома номінальними одиницями; 5. Додавання і віднімання чисел, названих в одиницях часу (без переходу через одиниці вимірювання); 6. Визначте тривалість події, дату початку та закінчення події (час) за допомогою календаря або годинника відповідно
4	<p>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 3-й клас. Одиниці вимірювання часу: секунда, хвилина, година, доба, місяць, рік, століття, тисячоліття. Співвідношення між одиницями вимірювання часу.</p>	<p><u>Учень/учениця має:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Знати, які одиниці часу (с, хв, год) використовувати та співвідношення між одиницями часу; 2. Перетворення більшої одиниці вимірювання в меншу одиницю вимірювання і навпаки; 3. Порівняти вказані числа; 4. Виконувати одноцифрові дії додавання, віднімання, множення і ділення над іменованими числами, вираженими в одиницях часу; 5. Застосовувати співвідношення між одиницями вимірювання величини під час розв'язування практичних задач.

Наша методика, яка стосувалася формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку, містила у собі три етапи: підготовчий, формувальний та закріплювальний (Рис.3.1.).

Методика формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку		
<p>I етап - підготовчий</p> <p>Мета: підготовка дітей до формування часових уявлень і розвиток психічних процесів</p>	<p>II етап - формувальний</p> <p>Мета: формувати часові уявлення у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку</p>	<p>III етап - закріплювальний</p> <p>Мета: закріплювати навички та уміння, які стосуються часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку</p>

Рис. 3.1. Методика формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку

Охарактеризуємо кожен з етапів нашої методики. Перший етап методики – підготовчий – був спрямований на підготовку дітей до формування часових уявлень і розвиток психічних процесів, таких як уява, пам'ять, увага. Наголосимо на тому, що формування часових уявлень залежить від розвитку психічних процесів. Для даного етапу розроблено певні завдання, які сприяли розвитку психічних процесів у дівчаток та хлопчиків. Продемонструємо декілька таких завдань.

Завдання «Заборонене слово» (Додаток Б)

Мета: розвивати у дівчаток та хлопчиків увагу.

Хід проведення: дітям пропонується пограти в гру. Їм задаються запитання, на які діти мають відповісти або «Так», або «Ні», проте дітям спочатку заборонено використовувати слово «Ні», а потім «Так».

Запитання:

1. Трава зеленого кольору?
2. Діти не мають ходити до школи?
3. На небі літають пташки?
4. Корови вміють гавкати?
5. Сови сплять уночі?
6. Можна переходити дорогу на зелений?
7. Без води та їжі можна жити?
8. Риби плавають у морі?
9. Вчителі лікують?
10. Співаки співають на сцені?

Завдання «Придумай автомобіль часу» (Додаток Б)

Мета: розвивати творчу уяву у дівчаток та хлопчиків.

Хід проведення: дівчатам та хлопчикам пропонується придумати автомобіль часу. Їм потрібно описати цей автомобіль: який він? Якого кольору? Якого розміру? На скільки часу можна перенестися вперед або назад? Чи скористався (-лася) би ти цим автомобілем часу? Куди би ти хотів потрапити? На скільки років вперед або назад хотів потрапити?

Завдання «Знайди зайве» (Додаток Б)

Мета: розвивати увагу у дівчаток та хлопчиків.

Хід проведення: дітям пропонується виконати завдання: педагог називає 4 слова, а дітям потрібно обрати зайве слово серед них та пояснити, чому воно буде зайвим.

Слова:

1. Ромашка, тюльпан, шишка, троянда.
2. Кросівки, сапоги, капці, блузка.
3. Собака, кішка, корова, вовк.
4. Яблуко, картопля, апельсин, ківі.
5. М'ячик, лялька, пірамідка, телефон.

Другий етап методики – формувальний – мав на меті формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. На даному етапі було проведено різні ігрові завдання, які сприяли формуванню часових уявлень, тому продемонструємо приклади завдань.

Завдання «Працюємо із годинником» (Додаток Б)

Мета: формувати часові уявлення у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Хід проведення: дітям пропонується познайомитися більш детально із годинником. Розглядаємо структурні компоненти годинника; цифри, які містить годинник; скільки годин у добі; скільки хвилин у кожному часі. Пропонується скласти речення

Завдання «У який день?» (Додаток Б)

Мета: формувати часові уявлення у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

Хід проведення: дітям пропонується пограти в гру. Необхідно скласти речення з кожним днем тижня та розказати, що буде робити дитина у кожен з цих днів. Варто дотримуватися послідовності днів у тижні, тобто «понеділок, вівторок, середа...». Наприклад, у понеділок я йду на футбол. У вівторок ми гулятимемо у парку. В середу я буду дивитися мультфільм у кінотеатрі.

Третій етап методики – закріплювальний – передбачав закріплення здобутих умінь та навичок, які стосуються часових уявлень у дівчаток та хлопчиків. Було проведено спеціально розроблені завдання, які зараз продемонструємо.

Завдання «О котрій годині?» (Додаток Б)

Мета: закріплювати здобуті уміння та навички, які стосуються часових уявлень.

Хід проведення: дітям пропонується намалювати на годинничках той час, який було вказано. Наприклад, Маринка пішла до бабусі о 12:15.

1. Мишко відвідав заняття з футболу о 18:00.
2. Маринка поснідала о 8:30.

3. Микола пішов гуляти в 15:45.
4. Максим прокинувся о 10:20.
5. Вероніка лягла спати о 21:35.
6. Ніна прийшла додому зі школи о 13:20.
7. Роман пішов на день народження о 14:00.

Завдання «Тиждень, місяць, рік» (Додаток Б)

Мета: закріплювати здобуті уміння та навички, які стосуються часових уявлень.

Хід проведення: дітям пропонується повторити, з чого складається тиждень, з чого складається місяць, з чого складається рік. Для цього дітям запропонуються вірші, загадки.

Результати проведення методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку представимо у наступному підрозділі.

3.2. Аналіз результатів проведення методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку

Після реалізації методики формування сприйняття часу у дівчат і хлопчиків молодшого шкільного віку повторено дослідження сприйняття часу у дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку психологічними методами і сформулювали авторське завдання.

Завдяки методики «Запам'ятай малюнки» визначено рівень сформованості пам'яті у дівчаток та хлопчиків після проведення методики формування часових уявлень. Відповідно до методики дитина могла отримати дуже низький, низький, середній, високий або дуже високий рівень. Отримані бали за кожною дитиною висвітлено у Таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Результати проведення методики «Запам'ятай малюнки»

№	Ім'я та прізвище дитини	Бали	Рівень
1	Катерина Р.	10	Дуже високий
2	Олівія Т.	7	Середній
3	Тимур Л.	8	Середній
4	Олександр О.	9	Високий
5	Олександра Т.	7	Середній
6	Лідія М.	10	Дуже високий
7	Микола Г.	8	Високий
8	Кіра П.	7	Середній
9	Дарина М.	8	Високий
10	Давід Ж.	7	Середній
11	Олег Т.	9	Високий
12	Анатолій В.	3	Низький
13	Володимир Х.	7	Середній
14	Марина У.	8	Високий
15	Уляна Ш.	5	Середній
16	Злата Р.	7	Середній
17	Вадим П.	4	Низький
18	Людмила Д.	8	Високий
19	Юлія Т.	7	Середній
20	Ірина Ш.	9	Високий
21	Петро Н.	6	Середній
22	Ольга В.	6	Середній
23	Владислава Е.	9	Високий
24	Максим З.	7	Середній
25	Захар В.	9	Високий
26	Кирило І.	2	Низький
27	Іван К.	9	Високий
28	Руслан О.	7	Середній
29	Айгуль М.	7	Середній
30	Жанна П.	8	Високий
31	Петро Р.	6	Середній
32	Роман М.	8	Високий
33	Максим Н.	7	Середній

34	Романа Л.	6	Середній
35	Лариса М.	4	Середній
36	Ніна Е.	8	Високий
37	Катерина Г.	6	Середній
38	Надія С.	7	Середній
39	Світлана Р.	10	Дуже високий
40	Назарій П.	9	Високий
41	Назар Г.	5	Середній
42	Дмитро Н.	7	Середній
43	Харитон В.	7	Середній
44	Оксана І.	5	Середній
45	Дар'я Д.	6	Середній
46	Галина В.	8	Високий
47	Владислава Р.	9	Високий
48	Клим І.	4	Середній
49	Сергій Т.	6	Середній
50	Артем Г.	7	Середній
51	Михайло П.	5	Середній
52	Ростислав А.	10	Дуже високий
53	Єлизавета П.	10	Дуже високий
54	Анастасія В.	3	Низький
55	Андрій Ц.	2	Низький
56	Марина Х.	3	Низький
57	Євгенія Д.	7	Середній
58	Святослав Г.	7	Середній
59	Кирило С.	5	Середній
60	Денис Л.	4	Середній

Як бачимо, що у дівчаток та хлопчиків отримали такі результати у відсотковому співвідношенні:

- дуже низький рівень – ніхто з дітей не отримав (0%);
- низький рівень – 6 дітей (10%);
- середній рівень – 33 дитини (55%);
- високий рівень – 16 дітей (26,67%);

- дуже високий рівень – 5 дітей (8,33%) (Рис. 3.2.).

Після проведення методики формування часових уявлень, яка включала в себе також розвиток психічних процесів у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку покращилися показники пам'яті. Діти все також мають переважно високий та середній рівень, зменшилась кількість середнього рівня, а дуже низький рівень взагалі відсутній. Переважно діти запам'ятовували найпростіші фігури і знаходили їх серед інших фігур найшвидше. Час, за який діти переважно виконували завдання від 55 до 75 секунд, а також від 45 до 55 секунд.

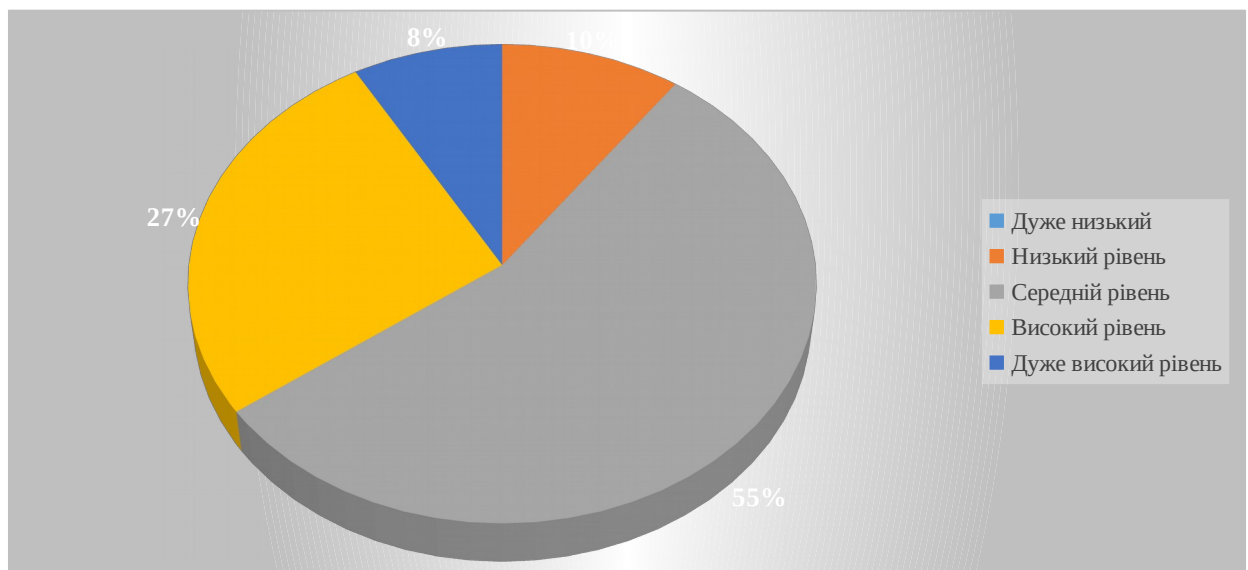

Рис. 3.2. Результати проведення методики «Запам'ятай малюнки» після формувального етапу

Порівняємо результати дівчаток та хлопчиків після формувального етапу. Встановлено, що дуже високий рівень спостерігається у 1 хлопчика (1,67%); високий рівень у 7 хлопчиків, що становить 11,67% від загальної кількості усіх дітей, які брали участь у дослідженні; середній рівень мають 18 хлопчиків, що у відсотковому співвідношенні становить 30%; низький рівень було виявлено у 4 хлопчиків, що становить 6,67%; дуже низький рівень не виявлено у хлопчиків (0%). Натомість, дівчатка мають такі результати: дуже високий рівень виявлено у 4 дівчаток, що становить 6,67%; високий рівень мають 9 дівчаток, що складає 15%; середній рівень

спостерігається у 15 дівчаток, що складає 25%; низький рівень було виявлено у 2 дівчаток (3,33%); дуже низький рівень не було виявлено у дівчаток (0%) (Рис.3.3).

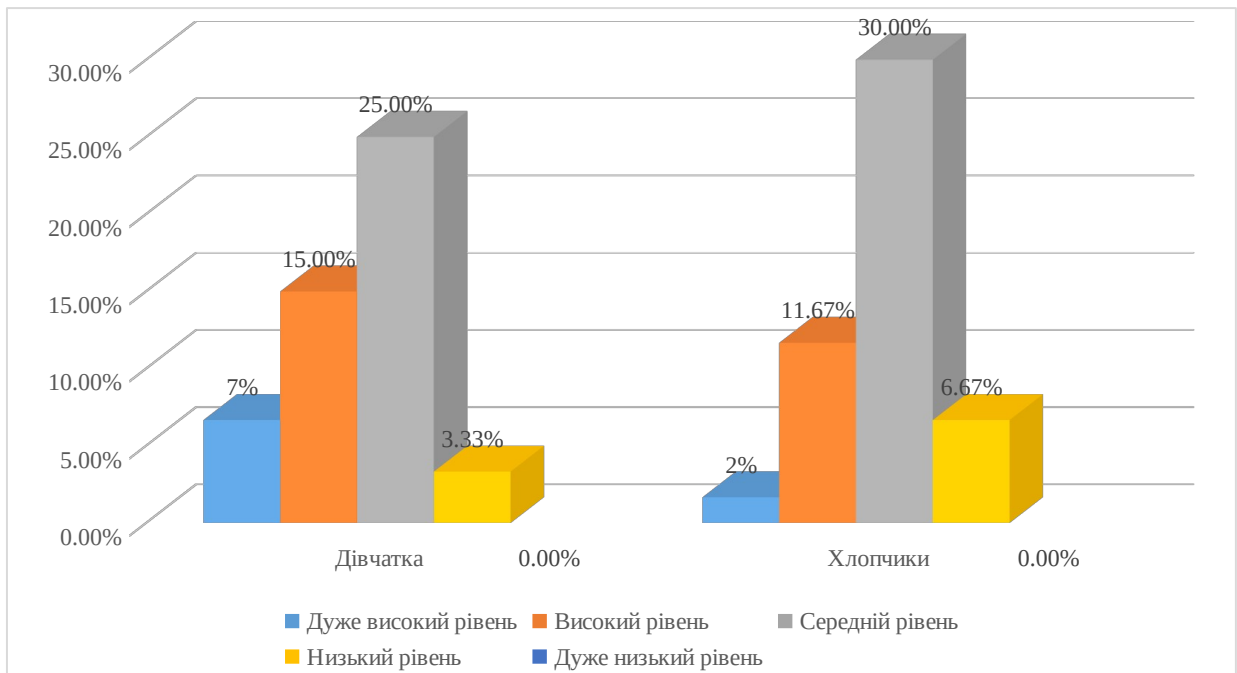

Рис.3.3. Порівняння результатів хлопчиків та дівчаток відповідно до методики «Запам'ятай малюнки» після формувального етапу

Здійснено порівняння результатів дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку відповідно до методики «Запам'ятай малюнки» після формувального етапу (табл. 3.3).

Таблиця 3.3.

Порівняння результатів дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку відповідно до методики «Запам'ятай малюнки» після формувального етапу

Кіл-сть дітей	Дуже високий рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Дуже низький рівень
Дівчатка	4 дітей (6,67%)	9 дітей (15%)	15 дітей (25%)	2 дітей (3,33%)	0 дітей (0%)
Хлопчики	1 дитина (1,67%)	7 дітей (11,67%)	18 дітей (28,33%)	4 дітей (6,67%)	0 дітей (0%)

Отже, результати як хлопчиків, так і дівчаток за методикою «Запам'ятай малюнки» значно покращилися, але все одно встановлено, що кращі результати мають дівчатка, аніж хлопчики, тому можемо зробити висновок, що у дівчаток краще розвинуті

Висвітлимо результати проведення розроблених діагностичних завдань для визначення рівня сформованості часових уявлень. Після проведення діагностичного завдання «Підбираємо одяг для кожної пори року» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 26 дітей, що становить 43,33%; середній рівень виявлено у 30 дітей, що становить 50%; низький рівень виявлено у 4 дітей, що становить 6,67% (рис.3.4.).

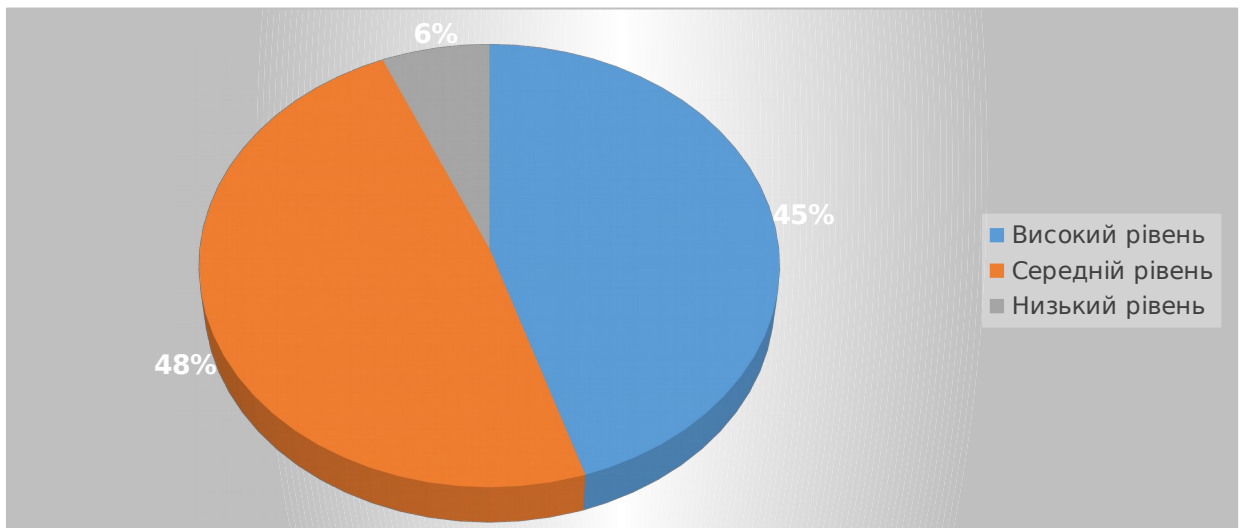

Рис.3.4. Результати дітей за діагностичним завданням «Підбираємо одяг до кожної пори року» після формувального етапу

У ході проведення діагностичного завдання «Ознаки кожної пори року» визначено, що високий рівень виявлено у 24 дітей, що становить 40%; середній рівень виявлено у 33 дітей, що становить 55%; низький рівень встановлено у 3 дітей, що становить 5% (рис.3.5.).

Після проведення діагностичного завдання «Час за годинничком» отримано такі результати:

- високий рівень виявлено у 22 дітей, що становить 36,67%;
- середній рівень – у 31 дитини, що становить 51,67%;

➤ низький рівень – у 7 дітей, що становить 11,67% (рис.3.6.).

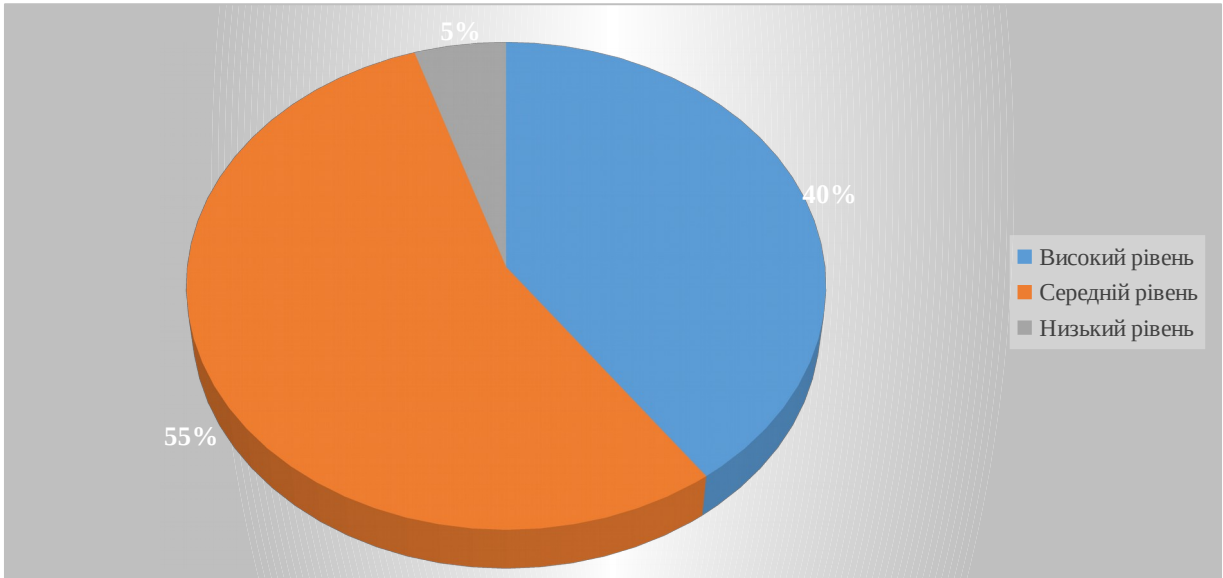

Рис.3.5. Результати дітей за діагностичним завданням «Ознаки кожної пори року»

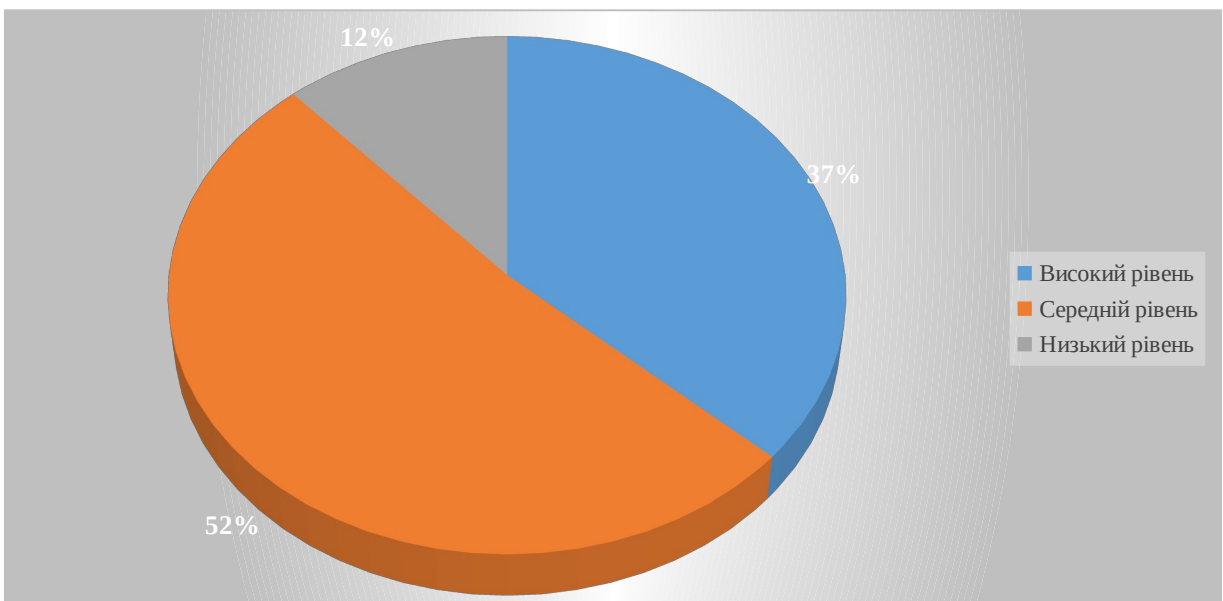

Рис.3.6. Результати дітей за діагностичним завданням «Час за годинником»

Завдяки діагностичному завданню «О котрій це сталося?» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 13 дітей, що становить 21,67%; середній рівень виявлено у 20 дітей, що становить 33,33%; низький рівень виявлено у 17 дітей, що становить 28,33% (рис.3.7.).

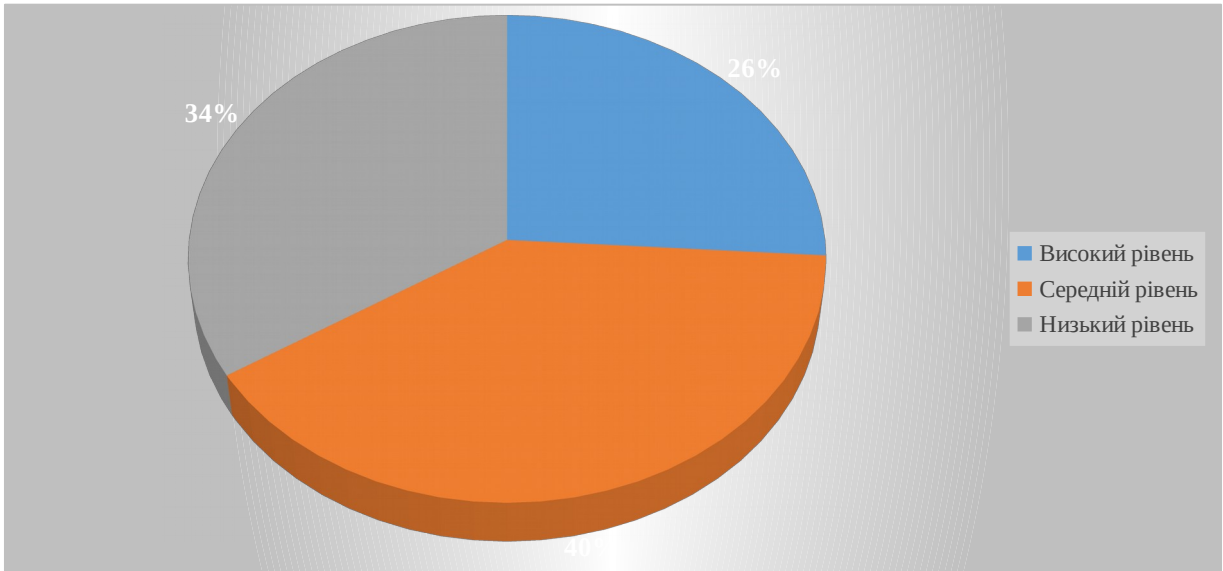

Рис.3.7. Результати дітей за діагностичним завданням «О котрій це сталося?»

Після проведення діагностичного завдання «Зранку, в обід та ввечері» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 10 дітей, що становить 16,67%; середній рівень виявлено у 30 дітей, що становить 50%; низький рівень простежено у 20 дітей, що становить 33,33% (рис.3.8.).

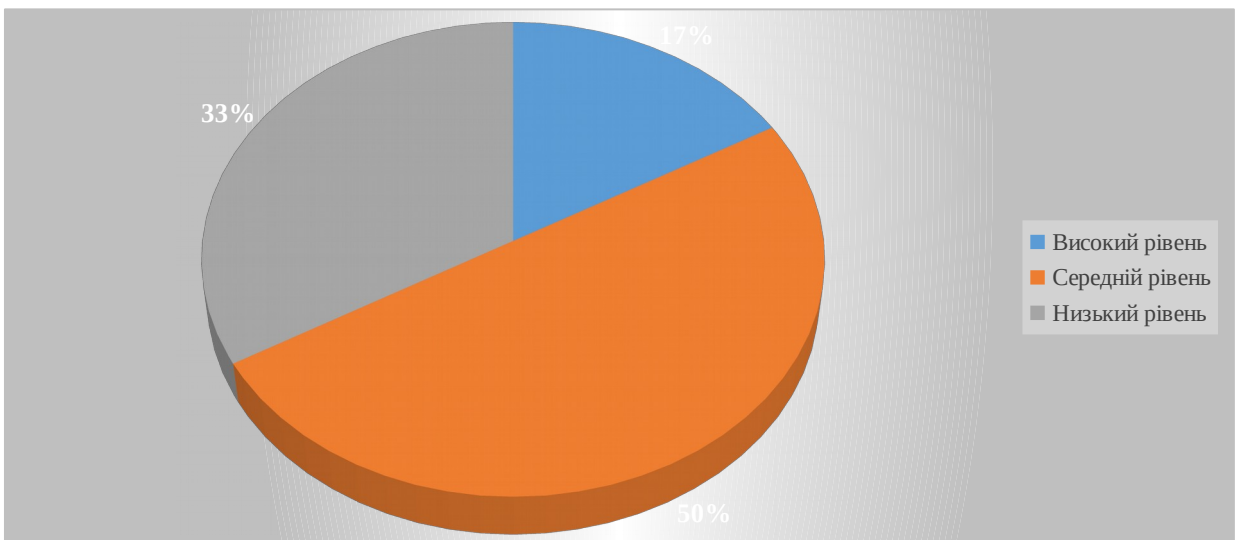

Рис.3.8. Результати дітей за діагностичним завданням «Зранку, в обід та ввечері»

У ході проведення діагностичного завдання «Вчора, сьогодні і завтра» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 30 дітей, що становить

50%; середній рівень виявлено у 17 дітей, що становить 28,33%; низький рівень виявлено у 13 дітей, що складає 21,67% (рис.3.9.).

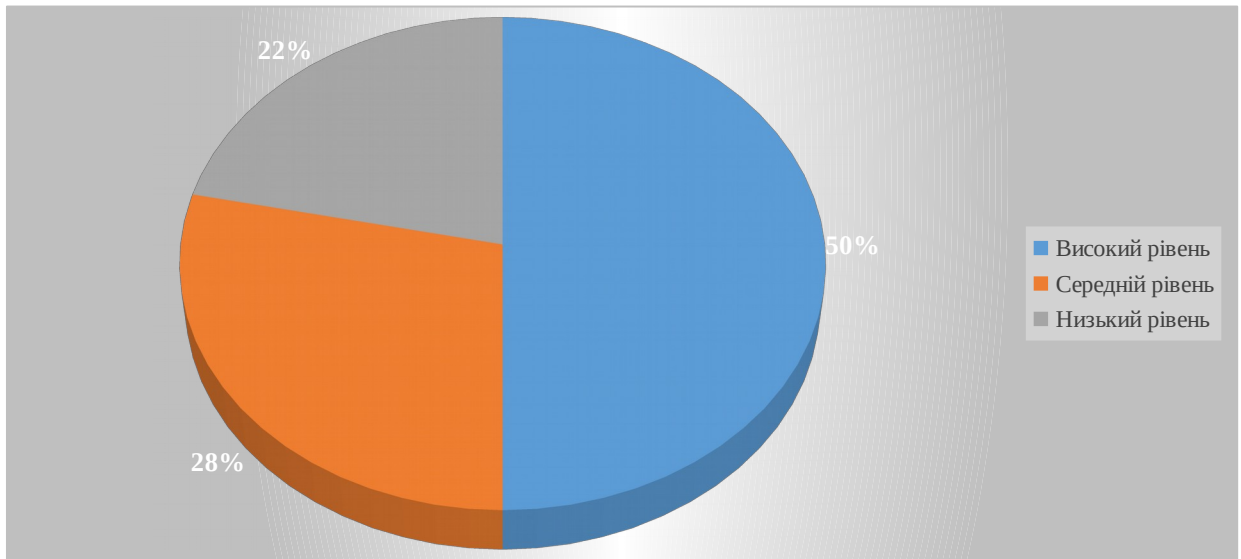

Рис.3.9. Результати дітей за діагностичним завданням «Вчора, сьогодні та завтра»

Після проведення діагностичного завдання «Мій день» отримано такі результати: високий рівень виявлено у 15 дітей, що становить 25%; середній рівень виявлено у 30 дітей, що складає 50%; низький рівень виявлено у 15 дітей, що становить 25% (рис.3.10.).

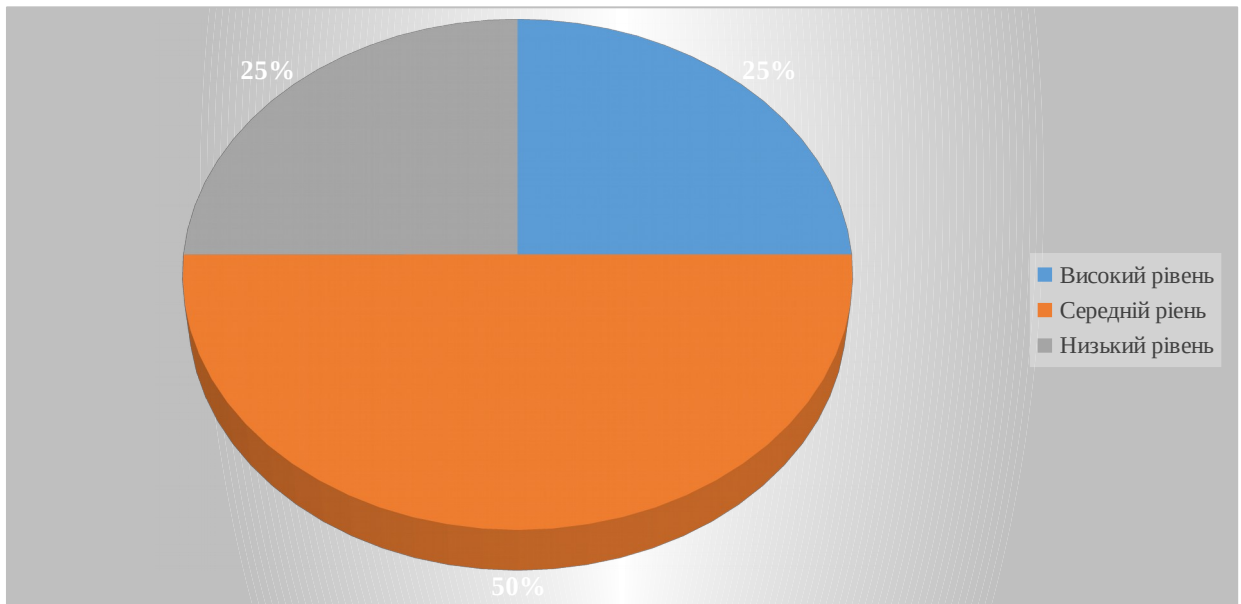

Рис.3.10. Результати дітей за діагностичним завданням «Мій день»

Проаналізуємо отримані результати за усіма діагностичними завданнями. Хочемо відмітити, що діти знову залюбки повторювали та

виконували завдання. Все таки, найбільших труднощів діти зазнавали при виконанні завдань на визначення часу за годинником та записування часу за допомогою ігор, але ці навички значно покращилися, за здійсненими спостереженнями. Завдання на орієнтування у порах року та частинах доби знову ж давалися дітям набагато легше і вони показали хороші результати. Теж саме можемо сказати і про завдання, які були спрямованні на визначення рівня орієнтування у поняттях вчора, сьогодні та завтра.

Підраховували результати за усіма діагностичними завданнями для визначення особливостей формування часових уявлень у молодших школярів досягнуто середнього результату: високий рівень сформованості часових уявлень мають 33,33% молодших школярів; середній рівень сформованості часових уявлень мають 45,47% молодших школярів; низький рівень сформованості часових уявлень мають 21,20% молодших школярів (рис.3.11.).

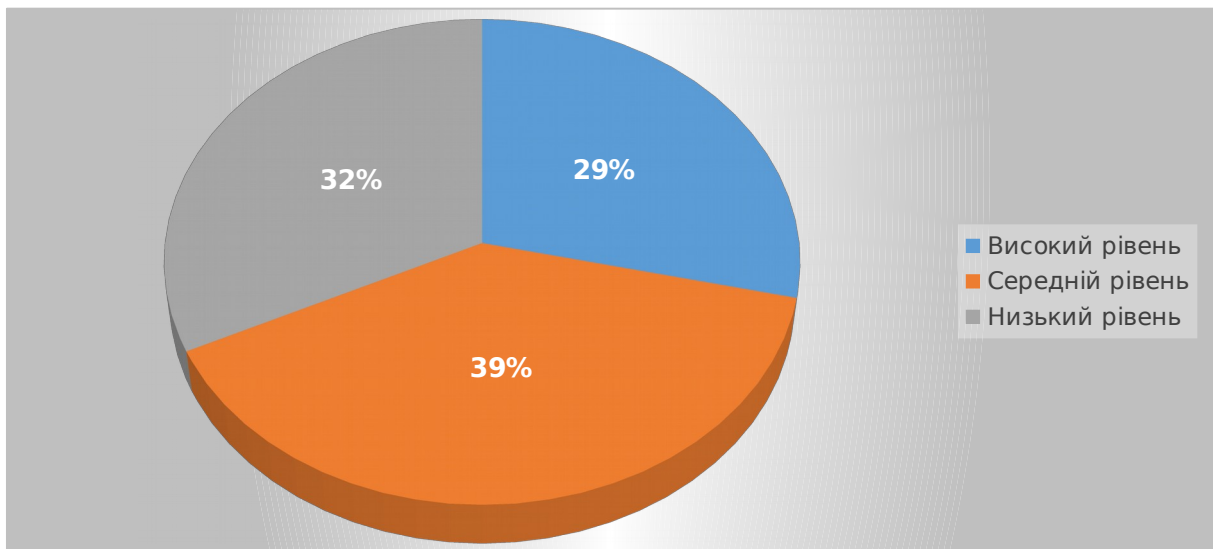

Рис.3.11. Результати дослідження особливостей формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку після проведення методики

Загалом, зроблено висновок, що розроблена методика формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків мала позитивний вплив на молодших школярів. Дана методика потребує подальшого вдосконалення та розроблення для отримання кращих результатів у ході роботи з дівчатками та хлопчиками молодшого шкільного віку.

3.3. Рекомендації щодо особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку

Формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку є важливою умовою подальшого успішного навчання у школі та гармонійного розвитку особистості. Важливість часових уявлень у житті кожної дитини важко переоцінити, адже коли дитина не вміє розрізняти пори року, дні тижня, години на годиннику, також орієнтуватися у частинах доби, то про комфортне життя не може йти і мови. Без розуміння пори року дитина не зможе правильно підбирати одяг відповідно до погоди, без розуміння годинника дитина не зможе правильно визначати час, без розуміння частин доби дитина не зможе правильно розподіляти власні дії, без розуміння понять вчора, сьогодні та завтра правильно робити висновки щодо виконаних дій та планувати свою діяльність, тому формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку є важливим складником навчання та виховання.

Існують певні методики та рекомендації, які допомагають формувати часові уявлення у молодших школярів. Хочемо представити певну структуру формування часових уявлень у молодших школярів:

Рис. 3.12. Структура формування часових уявлень у молодших школярів

Отже, розуміємо, що дана структура не може засвоїтися кожним учнем молодшого шкільного віку у повній мірі та у певні часові рамки, проте педагогу слід прагнути до того, щоб дитина якомога скоріше та якомога краще засвоювала ці поняття та формувала часові уявлення, адже чим старші

стають діти, тим більших труднощів зазнають у навчанні та відчують більший дискомфорт від не розуміння понять, які стосуються часових уявлень.

Для того, щоб у дитини без труднощів формувалися часові уявлення в першу чергу слід підбирати ті методи та засоби роботи, які будуть цікавими для неї та ефективними. Сьогодні невід'ємною складовою у навчанні в школі є інформаційні технології та інформаційно-комунікативні технології. Серед таких технологій визначають наступні:

- комп'ютери;
- інтерактивні дошки;
- ноутбуки;
- програми для роботи з дітьми шкільного віку;
- проектори;
- планшети.

Слід відзначити, що існують не тільки засоби, а й методи інтерактивного навчання, які допомагають ефективному навчанню дітей, це:

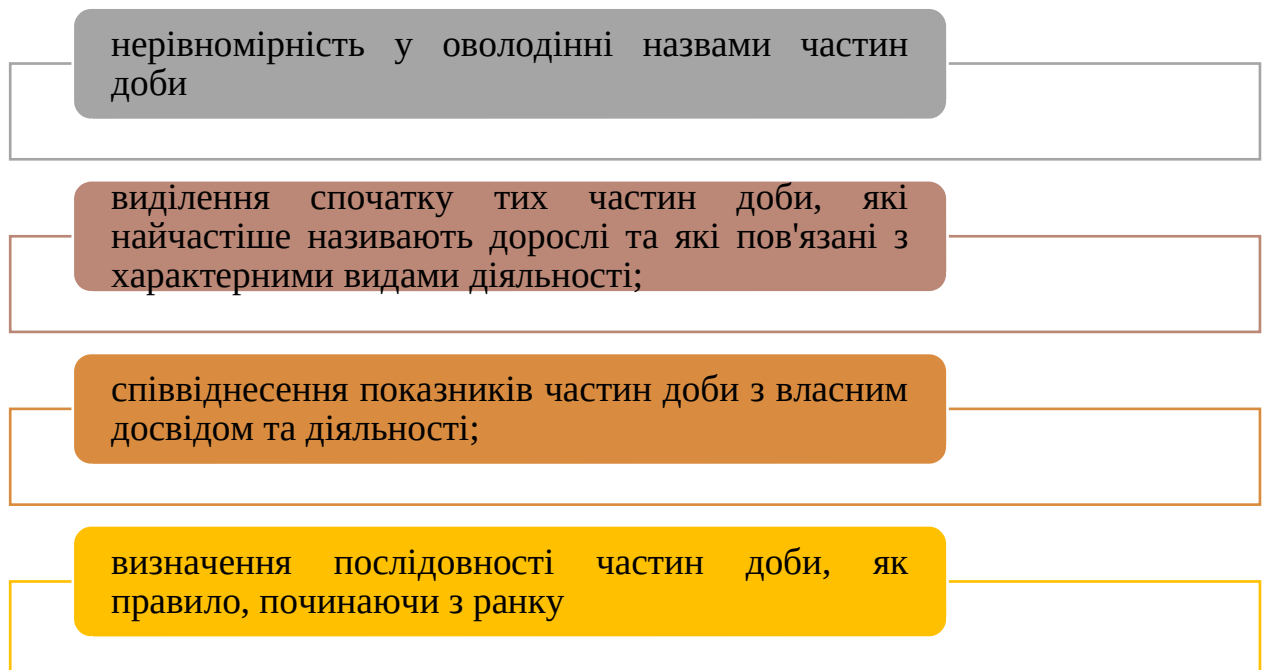
- мозковий штурм;
- вправа «Мікрофон»;
- робота в групах;
- робота в парах;
- коло ідей;
- рольова гра;
- імітаційна гра;
- дискусія;
- проекти.

Вважаємо, що дані методи та засоби також будуть ефективними під час занять з формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку, адже є найрезультативнішими у роботі. Знаємо, що найчастіше формування часових уявлень відбувається на уроках математики та «Я досліджую світ». Тому варто якнайбільше приділяти уваги формування саме цим уявленням,

адже вони є базовими, і за допомогою них формуються й інші уявлення, які допомагають дитині жити у соціумі. Так, це не означає, що кожне заняття повинне базуватися лише на формування часових уявлень, але слід пам'ятати, що нові знання та навички слід як слід автоматизувати та закріплювати для кращого результату. У роботі з формування часових уявлень можемо використовувати наступне: презентації; відео-презентації; мультфільми; фільми; відео-сюжети; відеоролики.

Діти значно краще закріплюють знання та навички з використанням саме таких засобів, адже вони зацікавлять будь-яку дитину, а якщо дані засоби будуть використані у поєднанні з ігровою діяльністю, то діти будуть у захваті від занять.

Слід зазначити, що у роботі з дітьми молодшого шкільного віку під час вивчення частин доби потрібно враховувати такі особливості:

Ри.3.13. Особливості формування навичок розуміння частин доби

Ще до навчання у школі діти знайомляться з такими термінами як година, хвилина, дні тижня, доба, місяць, пори року. Є така думка, що найкраще почуття часу усвідомлюється під час протиставлення понять та зіставлення. Під час формування часових уявлень у дітей молодшого

шкільного віку педагог може використовувати як один, так і інший спосіб роботи, адже вони добри впливають на формування саме цих уявлень:

Рис.3.14. Способи навчання часовим уявленням молодших школярів

Для формування часових уявлень можна використовувати такі вправи:

- вправи на порівняння числових проміжків, наприклад запитувати у дітей що триває довше день або тиждень;
- вправи на ознайомлення з кількісними співвідношеннями між одиницями вимірювання часу;
- вправи на різницеве порівняння, наприклад запитувати у дітей хто старший, молодший, молодший на, старший на і т.д.

Варто розуміти, що під час перших занять з формування часових уявлень у дітей слід звертати увагу на такі поняття як «старший», «молодший», «раніше», «пізніше», «спочатку», «потім», «сьогодні», «завтра», «післязавтра» і т.д. Формування часових уявлень є довгим та клопітким процесом, тому усі навички потрібно постійно закріплювати та повторювати.

Найшвидше у дітей формується поняття «тиждень», адже для них це є практичним, тому що через розуміння тижня відбувається розуміння днів тижня та їх послідовності: понеділок, вівторок, череда, четвер, п'ятниця, субота та неділя. Під час занять з формування часових уявлень слід також використовувати завдання, які базуються на плануванні дій протягом дня, а

під час цих занять також формуються уявлення про вчора-сьогодні, сьогодні-завтра, завтра-післязавтра.

Годинник – є головним для розуміння часу. Опанування навичками користування годинником є важливим складником формування часових уявлень у дітей. Спочатку важливо дати зрозуміти дітям, що у годинника є 3 стрілки: одна позначає годину, вона є меншою, друга – хвилини, вона є довшою, третя – секунди, вона переважно є іншого кольору. Після цього важливо пояснити дітям, що є час до полудня та після полудня.

На підставі здійсненого дослідження можемо виділити такі завдання, під час котрих діти найповніше застосовують знання про одиниці вимірювання часу:

Рис.3.15. Вправи, які найповніше застосовують знання про одиниці вимірювання часу

Аналізуючи вище зазначені рекомендації щодо формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку можемо зробити висновок, що для ефективності роботи слід використовувати інформаційні технології, а саме:

комп'ютери; інтерактивні дошки; ноутбуки; програми для роботи з дітьми шкільного віку; проектори; планшети. Також можна використовувати інформаційні методи роботи: мозковий штурм; вправа «Мікрофон»; робота в групах; робота в парах; коло ідей; рольова гра; імітаційна гра; дискусія; проєкти. Варто розуміти, що формування часових уявлень є складним процесом, який довго засвоюється, тому варто кожного заняття закріплювати та автоматизувати знання та навички, які вивчені раніше. Сподіваємося, що дані рекомендації будуть ефективними та результативними у роботі з дітьми молодшого шкільного віку.

Висновки до 3 розділу

Було проведено методичку формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Методика містила у собі три етапи, кожен з яких мав свою певну мету: перший етап – підготовчий – був спрямований на підготовку дітей до формування часових уявлень і розвиток психічних процесів, таких як уява, пам'ять, увага; другий етап методики – формувальний – мав на меті формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку; третій етап методики – закріплювальний – передбачав закріплення здобутих умінь та навичок, які стосуються часових уявлень у дівчаток та хлопчиків. До кожного з етапів було розроблено певні ігрові завдання для формування психічних процесів та часових уявлень.

Після впровадження методики було проведено повторне дослідження, у ході якої отримали певні результати: завдяки методиці «Запам'ятай малюнки» визначено рівень сформованості пам'яті у дівчаток та хлопчиків після проведення методики формування часових уявлень: дуже низький рівень – 2 дитини (3,33%); низький рівень – 6 дітей (10%); середній рівень – 33 дитини (55%); високий рівень – 15 дітей (25%); дуже високий рівень – 4

дитини (6,67%). Також порівняли результати хлопчиків та дівчаток стосовно даної методики.

Підрахувавши результати за усіма діагностичними завданнями, які були розроблені для визначення особливостей формування часових уявлень у молодших школярів визначено середній результат: високий рівень сформованості часових уявлень мають 36,73% молодших школярів; середній рівень сформованості часових уявлень мають 40,31% молодших школярів; низький рівень сформованості часових уявлень мають 22,96% молодших школярів.

Визначено, що розроблена методика формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків мала позитивний вплив на молодших школярів. Дана методика потребує подальшого вдосконалення та розроблення для отримання кращих результатів у ході роботи з дівчатками та хлопчиками молодшого шкільного віку.

Також було сформовано рекомендації щодо особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

ВИСНОВОК

Після проведення дослідження досягнуто певних висновків:

1. Проаналізувавши та вивчивши наукові положення та розробки щодо основ часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку, а також щодо психолого-педагогічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, зроблено певні висновки. Часові уявлення є необхідною умовою для всебічного та гармонійного розвитку кожної дитини як у дошкільному, так і в молодшому шкільному віці. Час є важливою складовою навчання дітей молодшого шкільного віку, оскільки будь-яка діяльність пов'язана з поняттями часу. Відомо, що часові уявлення є компонентом просторового розвитку дитини. Дитина повинна навчитися організовувати власний час та обирати правильний темп і ритм для власної діяльності. Формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку – це складний процес, який потребує багато зусиль, адже час є поняття абстрактне.

Визначено, що всебічний розвиток дитини неможливий без формування просторових уявлень, які включають в себе часові уявлення. Серед чинників формування часових уявлень виділено наступні: є певні причини несформованості часових уявлень у дітей, серед яких розподіляють об'єктивні та суб'єктивні; знайомство дитини з часом починається із засвоєння вироблених людиною понять і мір часу; основну роль у розвитку сприйняття часу відіграє дорослий, який виділяє часові відрізки, встановлює їх зв'язок з діяльністю дитини; розвиток уявлень про час може відбуватися двома способами: на уроках і в повсякденному житті; у дітей молодшого шкільного віку можна формувати навички регуляції діяльності в часі тощо.

2. З'ясовано, що найважливішими психолого-педагогічними особливостями дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку є наступні: послаблення егоцентризму, зростання впевненості в собі та почуття відповідальності; акцентується спілкування з однолітками та дорослими,

відбувається активний психічний та особистісний розвиток, з'являється відповідний віку психічний нейророзвиток; слабкість довільної уваги та її низька стійкість; мимовільна увага стає більш керованою. Також важливим є те, що формування знань про час відбувається в такій послідовності: у першому класі у дітей формується уявлення про годину і годинник, поняття про періоди доби - ранок, день, вечір, ніч - і часову послідовність - вчора, сьогодні, завтра; у другому класі поняття година і хвилина співвідносяться між собою; у третьому класі діти знайомляться з секундою і століттям; у четвертому класі учні дізнаються про взаємозв'язок між добовим і річним рухом землі. Аналіз психолого-педагогічної літератури стали теоретичним підґрунтям для проведення дослідження особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

3. Було проведено емпіричне дослідження особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Було підібрано психологічні методики для визначення рівня розвитку пам'яті, уяви та самосвідомості у дітей, адже саме рівень сформованості часових уявлень залежить від рівня розвитку психічних процесів. Визначено, що рівень психічних процесів у дітей сформовані переважно на достатньому та високому рівні, але ж кращий рівень розвитку спостерігається все ж таки у дівчаток.

Також було розроблено діагностичні завдання у вигляді гри, а також оцінну шкалу до кожного з діагностичних завдань. Під час проведення дослідження дівчатка та хлопчики залюбки виконували усі завдання, найбільших труднощів діти зазнали при виконанні завдань визначення часу за годинником та записування часу за допомогою ігор. Завдання на орієнтування у порах року та частинах доби давалися дітям набагато легше і вони показали непогані результати. Також можна сказати теж саме про завдання, які були спрямовані на визначення рівня орієнтування у поняттях вчора, сьогодні та завтра.

Визначено, що у емпіричному дослідженні визначення особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку високий рівень мають 30,23% молодших школярів; середній рівень сформованості часових уявлень мають 42,85% молодших школярів; низький рівень сформованості часових уявлень мають 26,92% молодших школярів. Зроблено висновок, що у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку часові уявлення недостатньо сформовані та знаходяться переважно на середньому та низькому рівнях, тому потребують ефективної та результативної роботи з формування часових уявлень, а також розробки методики формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку.

4. Для формування часових уявлень було розроблено та проведено методику формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Методика містила у собі три етапи, кожен з яких мав свою певну мету: перший етап – підготовчий – був спрямований на підготовку дітей до формування часових уявлень і розвиток психічних процесів, таких як уява, пам'ять, увага; другий етап методики – формувальний – мав на меті формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку; третій етап методики – закріплювальний – передбачав закріплення здобутих умінь та навичок, які стосуються часових уявлень у дівчаток та хлопчиків. До кожного з етапів розроблено певні ігрові завдання для формування психічних процесів та часових уявлень.

Після проведення методики проведено повторне дослідження, у ході якої отримали певні результати: завдяки методиці «Запам'ятай малюнки» визначено рівень сформованості пам'яті у дівчаток та хлопчиків після проведення методики формування часових уявлень: дуже низький рівень – ніхто з дітей не отримав (0%); низький рівень – 6 дітей (10%); середній рівень – 33 дитини (55%); високий рівень – 16 дітей (26,67%); дуже високий рівень – 5 дітей (8,33%)

Підрахувавши результати за усіма діагностичними завданнями, які були розроблені для визначення особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку визначено середній результат: високий рівень сформованості часових уявлень мають 36,73% молодших школярів; середній рівень сформованості часових уявлень мають 40,31% молодших школярів; низький рівень сформованості часових уявлень мають 22,96% молодших школярів.

Зроблено висновок, що розроблена методика формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків мала позитивний вплив на молодших школярів. Дана методика потребує подальшого вдосконалення та розроблення для отримання кращих результатів у ході роботи з дівчатками та хлопчиками молодшого шкільного віку.

5. Сформовано рекомендації щодо особливостей формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку. Стало зрозуміло, що формування часових уявлень у дівчаток та хлопчиків молодшого шкільного віку є важливою умовою подальшого успішного навчання у школі та гармонійного розвитку особистості. Проаналізувавши вище зазначені рекомендації щодо формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку можна зробити висновок, що для ефективності роботи слід використовувати інформаційні технології, а саме: комп'ютери; інтерактивні дошки; ноутбуки; програми для роботи з дітьми шкільного віку; проектори; планшети. Також можна використовувати інформаційні методи роботи: мозковий штурм; вправа «Мікрофон»; робота в групах; робота в парах; коло ідей; рольова гра; імітаційна гра; дискусія; проекти. Варто розуміти, що формування часових уявлень є складним процесом, який довго засвоюється, тому варто кожного заняття закріплювати та автоматизувати знання та навички, які вивчені раніше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белякова С., Левенець Т. Психологічні особливості розвитку уваги у молодших школярів. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №10. С. 412-424.
2. Брежнєва О. Теорія і практика математичного розвитку дітей 3-6 років у системі дошкільної освіти : Автореферат дисертації. Київ, 2019. 665 с.
3. Бурмистрова Л. Використання методу проєктів для розвитку часових уявлень на прикладі комп'ютерної гри. *Нова українська школа: траєкторія поступу: зб. тез доповідей*. 2021. С.58.
4. Бутузова Л., Хилевич М. Врахування вікових психологічних особливостей молодших школярів в освітніх системах різних країн. *In Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan*. 2022. Pp. 446-455.
5. Вавілова А. Психологічні особливості страхів у молодших школярів. *Збірник наукових праць ККПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. ГС Костюка НАПН України*. 2020. №1. С. 140-144.
6. Вашуленко О. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2011. №1. С. 48-50.
7. Гайдай О. Психологічні особливості творчої уяви молодших школярів. *Науково-педагогічний вісник*. 2021. №22. С. 17-20.
8. Гетьман Т. Психологічні особливості збереження здоров'я молодших школярів. *Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності*. 2017. №1. С. 71-74.
9. Гнатюк О. Психологічні особливості організації навчання молодших школярів в умовах воєнного стану. *Нова українська школа: психологічні проблеми: збірник тез наукових доповідей III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. 2022. С.7-11.

10. Голота Н. Специфіка відображення просторово-часових уявлень дітьми дошкільного віку в зображувальній діяльності. *Педагогічна теорія і практика: збірник наукових праць*. 2017. №1. С. 143-163.
11. Гончаренко А. Особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку. *Моделі життєтворчості у сучасних соціокультурних контекстах*. 2023. №1. С. 33.
12. Гончарук І. Особливості розвитку уявлень у дітей старшого дошкільного віку про час. *Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2022. С. 100-103.
13. Даниленко Г., Голубнича Г. Особливості фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку під час адаптації до навчальної діяльності. *Український журнал дитячої ендокринології*. 2019. №2. С. 39-44.
14. Дмитрук В. Морфофункціональний та особистісний розвиток дітей молодшого шкільного віку. *Оздоровча фізична культура та фізична реабілітація*. 2010. С. 70-74.
15. Дніпрова О. Дослідження уваги хлопчиків та дівчат молодшого шкільного віку. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2015. № 2. С. 91–96.
16. Друзь В., Артем'єва Г., Нечитайло М. Особливості індивідуального фізичного розвитку дітей дошкільного віку. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2014. №6. С. 41-46.
17. Дубравська Н. Розвиток уяви і фантазії дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць*. 2015. С. 209-211.
18. Дуткевич-Іванська Ю., Русин Л., Сабадош М. Особливості фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку. *Україна. Здоров'я нації*. 2022. №1. С. 46-50.

19. Єфіменко О. Вікові особливості молодших школярів. URL: <https://naurok.com.ua/vikovi-osoblivosti-molodshih-shkolyariv-195112.html> (Дата звернення: 10.10.2023).
20. Жигайло О., Кожан-Шелепило Г. Формування часових уявлень учнів початкових класів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. №5. С. 190-196.
21. Заїка О., Никоненко О. Вплив стилів сімейного виховання на емоційну сферу дітей в період кризи трьох років. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей V Міжнародної конференції (Київ, 7 грудня 2023 р.)*. Київ: Університет «КРОК», 2023. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2023/paper/view/1880> (дата звернення: 10.10.2023).
22. Карпів І., Мельничук Л. Уявлення про час як складова розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті євроінтеграційних процесів : зб. тез виступів учасників II Всеукр. наук.-практ.конф.* 2019. С. 239-242.
23. Клочан М. Особливості розвитку і формування пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Соціально-психологічні технології розвитку особистості*. 2023. С. 217-222.
24. Ковальчук В. Формування часових уявлень в учнів початкових класів: метод.посіб. Дрогобич: Коло, 2008. 51 с.
25. Костюкова І. Розвиток понятійного мислення в дітей молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми порівняльної педагогіки та історії педагогіки*. 2015. С. 227-231.
26. Красова І. Вікові особливості фізичного стану молодших школярів. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2018. №1. С. 164-168.
27. Кухарик Ю. Розвиток пам'яті в молодшому шкільному віці. *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти*. Частина 2. 2021. С. 32-33.

28. Куцюруба А. Сучасні підходи до формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку. *Освіта і наука*. 2021. С. 1-2.
29. Листопад Н. Вивчення величин у 1 класі на засадах компетентнісного підходу. *Початкова освіта*. 2018. С. 99-101.
30. Листопад Н. Формування у молодших школярів уявлень про час. *Початкова школа*. 2017. №7. С. 20-25.
31. Ніколюк Т. Особливості психічного розвитку молодшого шкільного віку. На Урок. URL: <https://naurok.com.ua/osoblivosti-psihichnogo-rozvitku-molodshogo-shkilnogo-viku-352836.html> (дата звернення: 10.10.2023).
32. Норинчак Т. Формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про час в процесі занять на повітрі. *Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2022. С. 83-85.
33. Осипчук О. Особливості реагування молодших школярів на пред'явлені моральні вимоги. *Організаційний комітет: Постоловський Руслан Михайлович–кандидат історичних наук*. 2017. С. 110-111.
34. Пасічник Н. Особливості взаємозв'язку образного і понятійного мислення у дітей молодшого шкільного віку: Автореферат дисертації. Київ, 2015. 24 с.
35. Пачковський В. Формування уявлень про час та часові відношення дітей старшого дошкільного віку. URL: <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-formuvanna-uavlen-pro-cas-i-casovi-vidnosenna-u-ditej-starsogo-doskilnogo-viku-493990.html> (дата звернення: 10.10.2023).
36. Петрик М. Вікові особливості молодших школярів, як передумова бережливого ставлення до природи. *Друкується за рішенням вченої ради Бердянського державного педагогічного університету*. 2017. С. 144-145.
37. Підборський Ю. Педагогічні особливості розвитку мовлення молодших школярів. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2015. № 1. С. 124–128.

38. Прахова Т. Загальні закономірності розвитку пам'яті в учнів молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. № 8. С. 79–82.

39. Прокоф'єва Л. Особливості розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці. *Сучасна психологія: проблеми та перспективи*. №5. 2022. С. 99-104.

40. Пророк Н., Чекстере О., Гнатюк О. Особливості соціального розвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану. *Журнал сучасної психології*. 2023. С. 53-62.

41. Просторова орієнтація – запорука успішного навчання. Початкова школа №44 Полтавської міської ради. URL: <http://lebidka.com.ua/news/a-312.html> (дата звернення: 10.10.2023).

42. Психічний розвиток дітей молодшого шкільного віку. URL: <http://sanschool11.org.ua/wp-content/uploads/2013/11/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9-%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%88%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B2%D1%96%D0%BA%D1%83.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).

43. Пустовіт І. Формування часових уявлень у дітей дошкільного віку. *Рекомендовано кафедрою дошкільної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2020. С. 136-139.

44. Саєнко М. Теоретичні основи формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку. *Наукова думка сучасності і майбутнього*. 2018. С. 45-47.

45. Секрети часу. Навчально-методичний посібник. URL: <https://dnz6.edu.vn.ua/dosyagnennya-zakladu/446-2019-11-08-08-30-56.html> (дата звернення: 10.10.2023).

46. Система роботи по формуванню просторового орієнтування у дітей. URL: http://osvita-mvk.if.ua/content&content_id=2106. (дата звернення: 10.10.2023).
47. Сухопара І. Вікові особливості молодших школярів у контексті розвитку емоційного інтелекту. *Наукові записки*. 2020. №62. С. 225-229.
48. Тарасевич О. Психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Ministry of education and science of Ukraine*. 2017. С. 120-123.
49. Тарасова В. Особливості формування сприйняття почасових уявлень у дітей із порушенням інтелектуального розвитку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 1 (349). Ч. II. 2022. С. 240-249.
50. Тіназова А. Особливості формування просторових уявлень у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення. Магістерські студії. Альманах. Херсон: ХДУ, 2022. № 22. С. 245-247. .
51. Ткаченко А. Розвиток просторового уявлення на уроках математики учнів 3-4 класів засобами інтерактивних технологій. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи. Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції*. 2022.
52. Третяк Т. Психологічні особливості мисленнєвої діяльності школярів. *Актуальні проблеми психології: Психологія творчості*. 2017. №1. С. 312-323.
53. Тріпадуш Д. Формування уявлень про час. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/naochnyi-posibnyk-formuvannia-uiavlen-pro-chas-612084.html> (дата звернення: 10.02.2024).
54. Фрадинська А. Психологічні особливості розвитку особистості молодшого школяра. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна*. №1. 2014. С. 125–128.

55. Хомич І. Вікові особливості прояву особистісних характеристик молодших школярів. *Психологія: реальність і перспективи*. 2020. №14. С. 221-225.
56. Ціось Т. Розвиток почуттів в учнів молодшого шкільного віку. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-pocuttiv-v-ucniv-molodsogo-skilnogo-viku-219356.html> (дата звернення: 10.10.2023).
57. Чапюк Ю. Молодший шкільний вік як сензитивний період щодо розвитку творчого мислення: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: Європейський і національний вимір*. №1 (1). 2016. С. 3-5.
58. Чернецька О. Формування просторових уявлень молодших школярів у процесі організації навчання в Новій українській школі. *Компетентнісне спрямування дошкільної та початкової освіти в умовах Нової української школи*. 2020. С. 106-111.
59. Шаран О., Шаран В., Собко А. Особливості формування часових уявлень у дітей дошкільного віку. *Молодь і ринок*. 2020. №2. С. 27-31.
60. Шевцова Г. Молодший шкільний вік як предмет психолого-педагогічних досліджень: традиції та інновації. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. №68. С. 134 – 138.
61. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів: сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. №4. С. 27-32.
62. Шпак М. Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. №68. С. 71-74.
63. Шульга Г. Психологічні особливості формування просторових уявлень в учнів початкової школи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2013. №39. С. 345-349.
64. Юрим Я. Психологічні особливості розвитку когнітивної сфери молодших школярів. *Соціальний-гуманітарний вісник*. №36. 2018. С. 39-41.

65. Якимовська К. Використання логіко-математичних ігор на уроках математики у початковій школі. *Наукові дослідження та інновації в галузі суспільно-гуманітарних наук*. 2021. С. 378-379.
66. Яновська Т. Особливості творчої уяви дітей молодшого шкільного віку. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 581–584.
67. Яновська Т. Психологічні особливості наочно-образного мислення молодших школярів. *Молодий вчений*. 2020. № 4. С. 107–110.
68. Gainutdinovna A., Zhamshidovna A. Features of the formation of speech culture of younger schoolchildren. *In Conference Zone*. 2023. PP. 244-250.
69. Kabanova-Weller Y. Formation of space perception and spatial concepts in children. *The Central Nervous System and Behavior: Translations from the Russian Medical Literature*. 1960. PP. 295.
70. Springer D. Development in young children of an understanding of time and the clock. *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*. 1952. №80. PP. 83-96.
71. Thornton S., Vukelich R. Effects of children's understanding of time concepts on historical understanding. *Theory & Research in Social Education*. 1988. № 16. PP. 69-82.

Всього джерел – 70.

Джерел за останні п'ять років – 53

Джерел зарубіжних авторів за останні п'ять років – 1 (63).

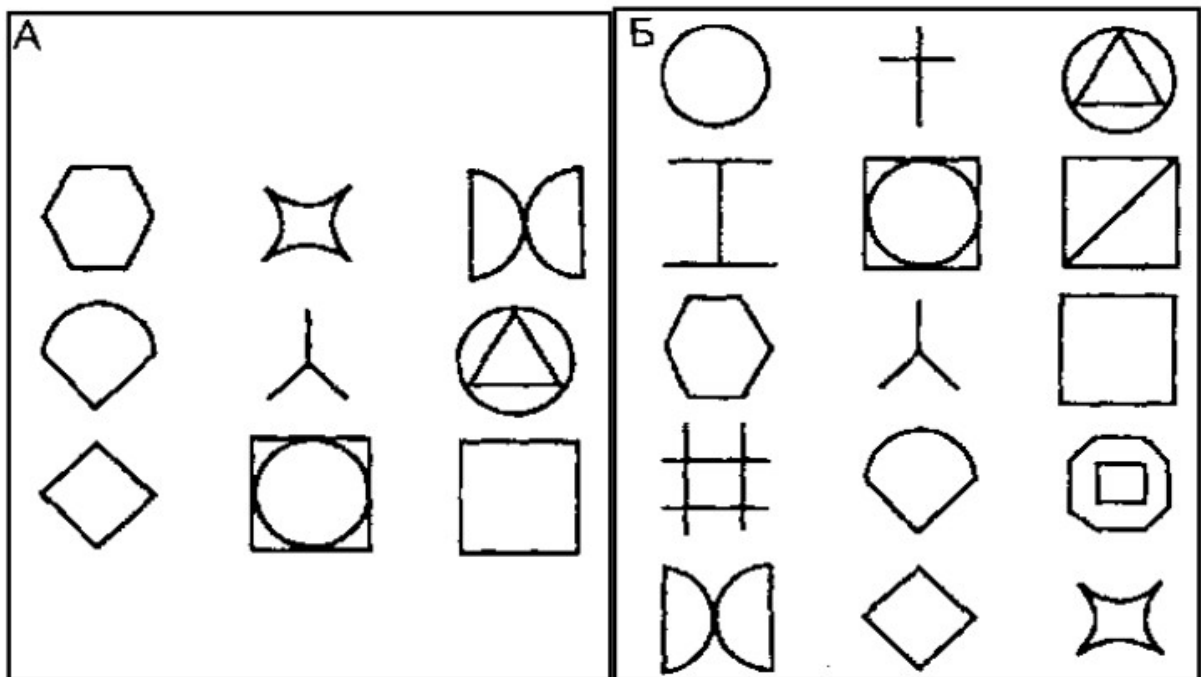
Джерел українських авторів за останні п'ять років – 52 (1-5; 7-13; 18-19; 21-22; 25-35; 37-52; 54-55; 57-61; 63-67).

ДОДАТКИ

Методика «Запам'ятай малюнки»

Мета: методика призначена для визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті дітей 6–10 років.

Стимульний матеріал

Хід дослідження

Діти отримують картинки. Їм дається інструкція приблизно наступного змісту: «На цій картинці представлені дев'ять різних фігур. Постарайся запам'ятати їх, а потім упізнати на іншій картинці, яку я тобі зараз покажу. На ній, крім дев'яти раніше показаних зображень, є ще шість таких, які ти до цих пір не бачив. Постарайся впізнати і показати на другій картинці тільки ті зображення, які ти бачив на першій з картинок». Час експозиції стимульної картинки складає 30 секунд. Після цього дану картинку прибирають з поля зору дитини і замість неї їй показують другий картинку. Експеримент триває до тих пір, поки дитина не впізнає всі зображення, але не довше ніж 1,5 хвилини.

Оцінка результатів:

- 10 балів – дитина впізнала на картинці всі дев'ять показаних їй зображень, витративши на це менше 45 сек.
- 9-8 – дитина впізнала на картинці 7-8 зображень за час від 45 до 55 сек.
- 7-6 – дитина впізнала 5-6 зображень за час від 55 до 65 сек.
- 5-4 – дитина впізнала 3-4 зображення за час від 65 до 75 сек.
- 3-2 – дитина впізнала 1-2 зображення за час від 75 до 85 сек.
- дитина не впізнала на картинці жодного зображення протягом 90 секунд і більше.

Висновки про рівень розвитку:

- 10 балів – дуже високий;
- 8-9 балів – високий;
- 4-7 балів – середній;
- 2-3 бала – низький;
- 1 бал – дуже низький.

Метод музично-образної графіки

Даний метод – варіант графічного моделювання музики, може бути застосований в експериментальній практиці як засіб визначення рівня розвитку творчої уяви дітей 6–10-річного віку. Завдання: дітям пропонується під музику, заклавши очі, проводити на папері лінії відповідно до сприйняття музики, потім знайти в цих лініях образи і обвести їх олівцями різного кольору. Одна і та ж лінія може використовуватись у створенні декількох образів.

Результати оцінюються за наступними показниками:

1. Емоційна виразність лінеограми (від лат. *linum* – полотно і грец. *γράφω* – риска, літера, написання – у складних словах означає «запис», «графічне зображення») музики.
2. Кількість образів.
3. Образна адаптивна гнучкість (образні сфери).

4. Оригінальність (унікальність).
5. Сюжетна розробка.

Тест «Малюнок - автопортрет», адаптація Р. Бернса

Для практичного вивчення особливостей самосвідомості, самовідношення, самооцінки особистості служить тест «Автопортрет». На чистому аркуші паперу намалюйте самого себе, зайнятого будь-якою справою. Ви можете намалювати себе одного, або з членами вашої родини, або з колегами по навчанню, роботі. Намагайтеся зображати людей повністю – не малюйте карикатури або плоский контур. Інтерпретацію читайте після того, як ви завершили малюнок.

Інтерпретація

Наведемо значення тих елементів, що можуть бути виявлені у вашому малюнку.

1. Голова. Малюнок великої голови звичайно припускає великі інтелектуальні претензії або невдоволення своїм інтелектом. Малюнок маленької голови звичайно виявляє почуття інтелектуальної або соціальної неадекватності.
2. Очі. Великі очі на малюнку звичайно трактуються як підозрілість, вони також свідчать про заклопотаність і гіперчутливість стосовно суспільної думки. Очі з довгими віями – вияв кокетливості, демонстрації себе. Маленькі або заплющені очі – заглибленість у себе, тенденція до інтроверсії.
3. Рот. Виділений рот демонструє можливу проблему з мовленням. Відсутність рота означає або депресію, або проблеми у спілкуванні. Рот клоуна – вимушена привітність.
4. Зуби – агресивність.
5. Вуха і ніс. Великі вуха припускають чутливість до критики, вуха маленькі – прагнення не сприймати ніякої критики. Акцент на ніс припускає

наявність сексуальних проблем. Виділені ніздрі свідчать про схильності до агресії.

6. Руки. Руки символізують контакт особистості з навколишнім світом. Скуті руки припускають негнучку, замкнуту особистість. В'яло опущені руки виявляють неефективність. Тендітні, слабкі руки свідчать про фізичну або психологічну слабкість, потребу в опікуванні, залежності. Довгі сильні руки є виявом амбіційності і сильної захопленості подіями зовнішнього світу. Дуже короткі руки або відсутність рук – прояв почуття неадекватності. Руки за спиною або в кишенях – почуття провини, непевності в собі. Рука як боксерська рукавичка – прихована агресія. Пальців на руці більше п'яти – агресивність, амбіція. Пальці, стиснуті в кулак – протест, бунтарство.

7. Ноги. Довгі ноги означають потребу в незалежності. Малюнок без ніг може означати нестабільність і відсутність опори, основи, боязкість.

8. Поза. Якщо намальовано людину так, що видно її потилицю, – прояв замкнутості. Голова в профіль, тіло в анфас – прояв тривоги, викликані соціальним оточенням. Якщо намальовано людину, що сидить на краєчку стільця, – припускають бажання людини знайти вихід із певної ситуації, страх самотності. Людина, що біжить, – вияв бажання зникнути від будь-кого.

Діагностичне завдання №1 «Підбираємо одяг для кожної пори року»

Тільки сонечко пригріло –
 І розтанув килим білий.
 Клен радіє: певно, зна –
 В гості йде до нас... (Весна)

В небі ластівка летить,
 З вітром листя шелестить,
 Воду п'є лелека.
 Сонце палить. Спека.
 Дозріває жито.

Яка це пора, діти? (Літо)

Коли це буває,
Що клен запалає?
А прихопив морозець
Та повіяв вітерець,
Весь вогонь на землю впав,
Зовсім клен без листя став. (Восени)

Хтось малює на вікні
Квіти, казочки чудні.
Вимальовує старанно
Він узори бездоганно.
І коли ж таке буває,
Коли снігом замітає?
Й хто малює на вікні? (Зима)

Діагностичне завдання №2 «Ознаки кожної пори року»

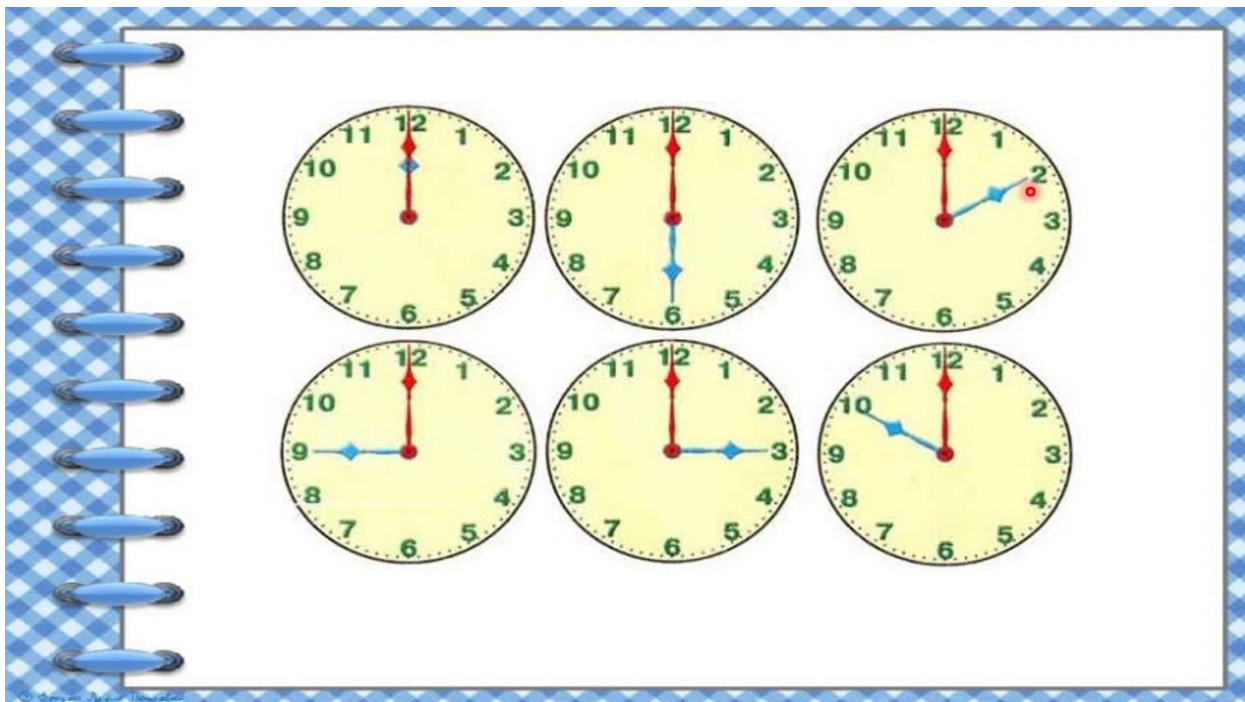

Ховайте швидше саночки!
 Немов пташки, летіть із клітки, –
 З кімнати, з хати у садки.
 А там, в садочках, – сонце, співи.
 В траві фіалки зацвіли...
 Джмелі і бджілки загули,
 І скрізь метелики щасливі. (Олександр Олесь)

У відчинене віконце
 Заирнуло зранку сонце
 І лоскоче ніжно носик,
 І маленькі ніжки босі.
 Сяйвом сонця все залито,
 В нас гостює справжнє літо
 Кольорове та яскраве,
 Запашне, смішне, цікаве!
 Мама літечку радіє,
 Літо всіх маляток гріє,
 Щоб росли вони здорові,
 Наші «сонечка» чудові! (Олег Роговенко)

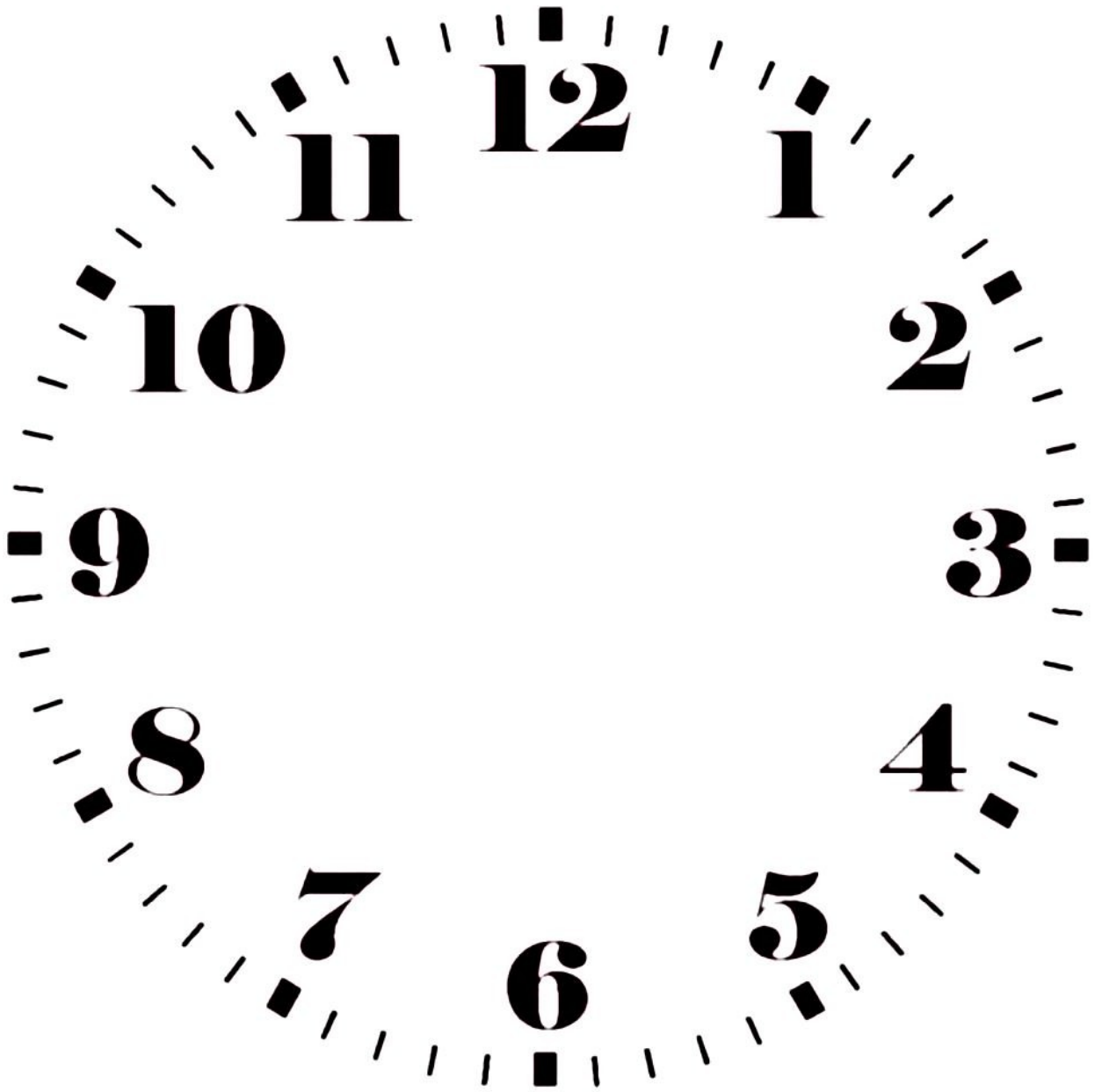
Сіла вона на порозі,
 Довгі коси розплела,
 Спілі яблука на возі
 До бабусі привезла.
 Вітром двері відчинила:
 - Дари з воза забирайте!
 Павутинкою злетіла:
 - Через рік мене чекайте! (Лідія Новикова)

Вдягнувшись тепліше,
Морозяним ранком
Мариночка вийшла
І стала на ганку.
— Як гарно навколо!
Все вкрилось кругом
Пухнастим та чистим
Блискучим сніжком. (Наталя Забіла)

Діагностичне завдання №3 «Час за годинником»

Знає він все – коли вам спати
А коли настав час вставати.
Це тільки до слова – так,
Він поспішає постійно, тік-так, тік-так.
Стрілки на ньому пересуваються
А сам ніколи не втомлюємося. (Годинник)

Діагностичне завдання №4 «О котрій це сталося?»

Діагностичне завдання №5 «Зранку, в обід та ввечері»

BOOKOPT.COM.UA

Він найпершим прокидається,
Чепуриться, умивається,
Вийде з терема хуленько,
Привітає землю-неньку.
Є така в нього турбота —
Всіх підняти до роботи. (Ранок)

Сонце в небі високо,

І до ночі далеко,
Коротка у дерева тінь.
Що за час доби? (День-обід)

День пройшов. Сідає сонце.
Сутінки повільно крадуться.
Запалюйте лампи, свічки –
Настає темний ... (вечір)

Я взимку довша за день,
А влітку коротше.
Як прийду, всі діти сплять,
Мені прикро дуже. (Ніч)

Діагностичне завдання №6 «Вчора, сьогодні, завтра»

Вчорашній день пройшов, не повернеш,
Що буде завтра, не дано нам знати,
Сьогодні гідно поступай, світ не бентеж,
Щоб не прийшлося потім шкодувати!

Діагностичне завдання №7 «Мій день»

Їде сонце у візочку
Розтуляти доні очки.
Сіло скраю на подушку,
Пощипало за вушко,
Лоскотало щічки:
Прокидайтеся вічки.
Давай, мамо, штаненята -
Одягаю ноженята!
Я росту не лінива:
Одягаю праву, ліву.
Одягаю черевички -
Буду бігати до нічки!

Завдання «Заборонене слово»

ТАК

НІ

Завдання «Придумай автомобіль часу»

Завдання «Знайди зайве»

Завдання «Працюємо із годинником»

Завдання «У який день?»

Завдання «О котрій годинні?»

Завдання «Тиждень, місяць, рік»

Моя наукова робота була написана мною у моєму власному викладенні, за виключенням цитат з опублікованих та неопублікованих джерел, які чітко ідентифіковані в роботах і визнані як такі.

Я усвідомлюю, що використання матеріалів з інших робіт чи парафраз таких матеріалів без вказання авторства будуть розтлумачені як плагіат. Джерело кожного рисунку, схеми чи іншої ілюстрації відповідно ідентифікується, а також джерела матеріалів, опублікованих чи неопублікованих, які не є результатом моїх власних досліджень, експериментів чи спостережень.